

*AVUSTURYA-MACARİSTAN
İMPARATORLUĞU'NUN
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA
İKTİSADÎ-ASKERÎ NÜFUZU
(1914-1918) **

Bilge KARBİ

Dr.

E-Mail: karbibilge@hotmail.com

Geliş Tarihi: 15.04.2017 Kabul Tarihi: 22.05.2017

ÖZ

KARBİ, Bilge, **Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na İktisadî-Askerî Nüfuzu (1914-1918)**, CTAD, Yıl 13, Sayı 25 (Bahar 2017), s. 117-154.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin müttefiki Avusturya-Macaristan ile olan ilişkisi hem cephe hem de cephe gerisi ele alınarak incelenmiştir. Balkan Savaşları'nın ertesinde Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik değişen dış politikası savaş sırasındaki ilişkilerine ışık tutmaktadır. Avusturya-Macaristan'ın savaş sonrası ortaya çıkacak tabloda daha güçlü bir konumda olmak istediği hırslı ve rekabetçi dış politikası, Osmanlı Devleti'nde artan millî iktisadî bilinç ve Almanya'nın beklentileri bağlamında ele alınarak çok yönlü bir bakış açısı yakalanmaya çalışılmıştır. Cepheye yapılan askerî

---

* Bu makale “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları Arasındaki İktisadi İlişkiler” Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Aralık 2016, doktora tezinden üretilmiştir.

destek ve cephe gerisinde, özellikle tarım ve madencilik alanındaki, reform faaliyetleri bu politikaya örnektir. Avusturya-Macaristan hem ittifakın yarattığı olumlu koşullardan hem de İngiltere, Fransa gibi Avrupalı devletlerin savaş zamanı Osmanlı iktisadî hayatında söz sahibi olamamasından yararlanarak nüfuz politikaları için uygun bir ortam yaratmak istemiştir. Almanya savaşın başında Osmanlı Devleti'nin en gözde ve en güçlü müttefiki iken Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nde güçlenen varlığı Almanya tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Başta Şkoda olmak üzere Avusturya-Macaristan savunma sanayisinin Osmanlı cephelerinde görülmesi olumlu bir etki yaratmış; Alman ve Osmanlı subaylarının arasındaki gerginlik Avusturyalı ve Macar subayların Osmanlı ordusunda daha çok kabul görmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin reform faaliyetleri Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'ni savaş ile doğrudan bağlantısı olmayan bir sürece sürüklemiştir. Osmanlı hükümeti Avusturyalı ve Macar tarım ve madencilik alanındaki uzmanları Osmanlı topraklarında araştırma yapmak için davet etmiştir. Bu sayede Avusturya-Macaristan tıpkı cephelerde olduğu cephe gerisinde de varlığını pekiştirmiştir. Cephedeki ve cephe gerisindeki bu iki faaliyet alanı Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan ilişkilerinin farklı iki boyutunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Enver Paşa, Pallavicini, Pomiankowski, Millî İktisat.

ABSTRACT

KARBİ, Bilge, **Economic-Military Influence of the Austro-Hungarian Empire on the Ottoman Empire (1914-1918)**, CTAD, Volume 13, Issue 25 (Spring 2017), pp. 117-154.

In this study it is examined the Turkey's relations with its ally Austro-Hungarian Empire by looking at the relations both in battle field and the rear. Austria-Hungary's changing foreign policy towards the Turkey after the Balkan Wars sheds light on the nature of the relations during the Great War. The ambitious and competitive foreign policy which Austria-Hungary wanted to gain a more powerful position in the tableaux that would emerge after the war was tried to capture a multi-faceted point of view in the context of the increasing national economic consciousness in the Turkey and the expectations of Germany. Military support on the front and reform activities in the rear, especially in agriculture and mining, are examples of this policy. There were positive conditions of the alliance. The European Great Powers, such as England and France, did not have an influence on Ottoman economic life any more. Both situations gave a chance Austria-Hungary to develop the existence of the Turkey. While Germany was the most popular and powerful ally of the Ottoman State at the beginning of the war, the growing presence of Austria-Hungary was perceived as a threat by Germany. Austria-Hungarian defense industry, especially, was seen on the Ottoman fronts had a positive impact. The tension between German and Ottoman officers ensured that Austrian and Hungarian officers were more accepted in the Turkey. Ottoman reform activities give another perspective in Turkey and Austria-Hungary relations during the war. Ottoman government invited Austrian and Magyar agriculture and mining experts to Ottoman lands. Thus Austria-Hungary consolidated the existence not only on the front but also in the Ottoman economic life.

Keywords: First World War, Enver Pasha, Pallavicini, Pomiankowski, National Economy

Giriş

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyetin ilanıyla liberalizmin, iktisadî, sosyo-kültürel alanlarda ön plana çıktığı yeni bir döneme girse de çok geçmeden hem iç hem de dış gelişmeler nedeniyle bu düşünce terk edilmeye başlanmıştır.¹ Dış politika bağlamında bakıldığında vazgeçiş nedenleri arasında Osmanlı Devleti'nin bu dönemde birçok sorunla karşılaşması yatmaktadır. 1908'de Avusturya-Macaristan Bosna'yı ilhak etmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Girit Yunanistan'a katılmıştır. Ardından 1911 yılında İtalya ile Trablusgarp savaşı yaşanmıştır. Bu gelişmelerle beraber Balkanlar'da Rusya'nın Panslavizm politikası gittikçe güçlenmiştir. Tüm bu gelişmelerin zirve noktası Balkan Savaşları'dır. 1912-1913 yılları arasında Balkan coğrafyası yeniden şekillenmiş ve bu yeniden şekillenmede hem Balkan devletleri hem de bu coğrafyaya temelden bağlı olan Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorlukları arasındaki kutuplaşmalar artmıştır. Ayrıca İtalya ve Almanya gibi devletlerin de dolaylı da olsa bu bölgeden beklentileri vardı. Balkanlardaki bu karmaşık ve tehditkâr yeni siyasî-coğrafi yapı Birinci Dünya Savaşı'na gidilen yolu kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Avrupalı devletlerin gittikçe güçsüzleşen Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist ve militarist söylemleri arttıkça içeride millî bir bilinç uyanmıştır. Bu bilincin ekonomiye yansması ise millî iktisat anlayışıdır.²

Savaş zamanı Avrupalı devletler ile kesilen bağlar Osmanlı Devleti'nin içeride millî bir bilinç yaratmasına uygun ortam sağlamıştır. Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması ve ardından bu konuda alınan kararlar buna örnektir. Ancak kazanılması gereken bir savaş söz konusu olduğundan müttefiklerden askerî, malî destekler aramak şarttı. Ayrıca içeride gerçekleştirilmek istenen iktisadî reformlar için yabancı sermaye gerekliydi. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin savaş zamanı müttefiki Almanya ve Avusturya-Macaristan ile olan ilişkisi millî iktisat anlayışının hangi şartlar altında şekillendiği sorusuna bir örnek oluşturur. Almanya'nın askerî ve malî güç açısından ilk sırada gelmesi, Osmanlı Devleti ile kurduğu yakın ilişkilerin çok daha geriye gitmesi ve tüm bunları kapsayacak şekilde Osmanlı Devleti'ne yönelik dış

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 33. bs. İstanbul, 2016, s. 155. Dönemin değişen ideolojileri hakkında bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-III*, İletişim Yayınları, 6. bs. İstanbul, 2015, s. 369-401.

² Bu konu hakkında bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat: 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 37.

politikasının daha hırslı olması dönem-konu ile alakalı yapılan çalışmalarda Almanya'nın ön planda tutulmasına neden olmaktadır. Oysaki Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan ilişkileri savaş koşulları altında hiç olmadığı kadar gelişmişti.

Bu çalışmanın ana bölümleri iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birincisi Osmanlı cephelerine yapılan Avusturya-Macaristan askerî desteği, ikincisi ise Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı topraklarında iktisadî konulardaki reform faaliyetleridir. Savaş dönemini kapsayan bu iki ana başlığı daha iyi kavramak amacıyla ön bilgi verilmesi gerekli görülmüştür. Bunun için makalenin girişten sonraki ilk alt başlığında 19. yüzyılın sonu itibarıyla Avusturya-Macaristan savunma sanayisinden bahsedilmiş ve takip eden alt başlıkta Balkan Savaşları ertesinde Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikası daha hırslı bir yapıya büründüğünden Birinci Dünya Savaşı arifesindeki bu politikalara değinilmiştir. 1915 yılının sonunda Sırbistan'a yapılan askerî harekât neticesinde Osmanlı Devleti'ni müttefiklerine bağlayan ulaşım yolu açılması iki devletin ilişkisinde bir dönüm noktası olduğundan bu gelişmeye değinmek gerekli görülmüş ve ardından yukarıda bahsi geçen iki ana bölüme geçilmiştir. Cephelere yapılan askerî destek ve cephe gerisinde, özellikle tarım ve madencilik alanındaki gelişmeler ilişkilerin en yoğun yaşandığı alanlar olduğundan bu çalışmada bu iki örnek üzerinde durulmuştur. Makalenin amacı Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ilişkilerinin hem cephe hem de cephe gerisine ışık tutarak Avusturya-Macaristan'ın savaş boyunca Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikasının farklı iki yönünü ortaya çıkarmaktır. Osmanlı millî iktisat politikaları ve Almanya ile rekabet bu dış politikanın öne çıkan belirleyicileri olduklarından bu konulara da gerekli yerlerde ayrıntıya girilmeden değinilmiştir.

19. Yüzyılın Sonuna Doğru Avusturya-Macaristan'ın İktisadi Gücü: Savunma Sanayi

Avusturya-Macaristan, savaşa katılan Avrupalı devletler içerisinde iktisadî açıdan en güçsüz olan devletti. Ancak tüm yetersizliklerine rağmen savaşı sürdürmüştür.³ Avusturya-Macaristan bunun için dış kaynaklardan özellikle müttefiki Almanya'dan destek alsa da iç kaynakların da elbette katkısı olmuştur. Özellikle askerî sanayi savaş sırasında ön plana çıkmıştır.

Avusturya-Macaristan'ın son dönem ekonomisi ile ilgili araştırmalarda dikkat çeken noktalardan biri imparatorluğun sanayi gelişiminde coğrafi bölgeler arasındaki uçurumdur.⁴ Avusturya-Macaristan'da, 1867 yılındaki *Ausgleich*⁵ ile

³ Max-Stephan Schulze, "Austria-Hungary Economy in World War I", *The Economics of World War I*, yay. haz. Stephen Broadberry, Mark Harrison, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 79.

⁴ Örneğin savaştan sonra Çekoslovakya'da kalacak olan topraklar sanayileşmenin en çok görüldüğü bölgeler olmuştur. Ivan Berend, *History Derailed: Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, University of California Press, London, 2003, s. 150.

daha da belirginleşen karmaşık bir siyasî-coğrafya vardı. İktisadî gelişim de bu karmaşık siyasî yapıdan payını almıştır.⁶ Sanayi, siyasî yapı ve karmaşık coğrafya nedeniyle sadece birkaç bölgede gelişmişti.⁷ Viyana ve Viyana havzası içinde kalan Obersteiermark, Vorarlberg ve birkaç büyük şehir önde gelen sanayi bölgelerindendi. Bohemya ve Moravya silah sanayinin merkezleriydi. Örneğin Škoda fabrikası bu bölgede bulunan Pilsen'deydi. Galiçya'da, Macaristan'ın büyük bölümünde ve Bosna'da tarım feodalizmi kültürü hâkimdi ve daha çok Alman ve Yahudilerin elinde olan ticaret ile geçim sağlanmaktaydı. 1876 ve 1880 arası döneme bakıldığında 1874 yılından itibaren sanayileşme pozitif bir ivme kazansa da tarım sektörü Avusturya ekonomisinin ana belirleyicisiydi.⁸

Avusturya-Macaristan'ın son dönem iktisadî durumu ile alakalı çalışmalar yapan Herbert Matis'in belirttiğine göre Avusturya-Macaristan'a savaştaki müttefiki Osmanlı Devleti'ne benzer şekilde Tuna'daki hasta adam (*Kranke Mann an der Donau*) benzetmesi uygun görülmüştür. Ancak 1960'lardan itibaren yapılan çalışmalar Avusturya-Macaristan ekonomisi hakkında daha iyimser bir yaklaşım sunarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya-Macaristan gelir düzeyi, silah sanayi için gerekli olan enerji ihtiyacındaki talep, sanayileşme gibi farklı alanlarda bir artış olduğuna dikkat çekerler.⁹ 1876'dan 1880'e kadar olan büyüme göstergelerinde tarım ürünleri ön planda olsa da makine sanayi ve metal üretiminde 1874 yılından itibaren pozitif bir büyüme kaydedilmiştir. 1881

⁵ *Ausgleich* Türkçe literatüre denkleştirme ve uzlaşma olarak geçmiş bir tabirdir. 1867 yılında Macaristan ve Avusturya'nın geri kalanı ile varılan uzlaşma sonucu, *Ausgleich* (denkleştirme) adı altında devlet idaresinde birçok yeniliğe gidildi. Örneğin Kayser (1848'den beri Franz Josef'tir.) "Kaisers von Österreich und Apostolischen Königs von Ungarn" (Avusturya Kayseri ve Macaristan Apostolik Kralı) unvanını aldı. Nezaretlerde de değişiklikler yaşandı. Hariciye, Harbiye ve Maliye Nezaretleri ortak nezaretler olarak görev yaptılar. İsimleri yeni Yönetim yapısına uygun olarak değiştirildi. Örneğin önceden Die Haus-und Außenminister olan Hariciye Nezareti daha sonra "k.u.k. Misnister des Kaiserlichen und Königlichen Hauses und des Äußern" (Kayserlik ve Krallık Hariciye Nezareti) olmuştur. Erwin Matsch, *Geschichte des Auswärtigen Dienstes von Österreich(-Ungarn) 1720-1920*, Böhlau Verlag, Wien, 1980, s. 18-19

⁶ Schulze'ye göre Avusturya-Macaristan'ın savaş sırasındaki iktisadî performansını olumsuz etkileyen noktalardan biri de Macaristan ve Avusturya arasındaki bu ayrım neticesinde içerideki kaynakların etkin paylaşımı ve kullanımı sağlanamamıştır. Schulze, *agm.*, s. 107.

⁷ Alois Brusatti, "Die Wirtschaftliche Situation Österreich- Ungarns am Vorabend des Ersten Weltkrieges", *Österreich am Vorabend des Ersten Weltkrieges*, yay. haz. Institut für Österreichkunde, Stiasny Verlag, Wien, 1964, s. 66.

⁸ Hans Kernbauer, Eduard März, "Das Wirtschaftswachstum in Deutschland und Österreich von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg: eine vergleichende Darstellung", *Historische Konjunkturforschung*, ed. Wilhelm Heinz Schröder, Reinhard Spree, Klett- Cotta, Stuttgart, 1981, s. 47- 59.

⁹ Herbert Matis, "Wirtschaft, Technik und Rüstung als kriegsentscheidende Faktoren", *Wirtschaft, Technik und das Militär: 1914- 1918*, yay. haz. Herbert Matis, Juliane Mikoletzky, Wolfgang Reiter, LIT Verlag, Wien, 2014, s. 18.

yılından itibaren ayrıca tekstil ve şeker sanayindeki üretim de artmıştır.¹⁰ Yine aynı şekilde Robert Wegs de eserinde imparatorluğun aslında iddia edildiği gibi bir tarım ülkesi olmadığını özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanayi alanında büyük adımlar attığını göstermeye çalışır. Wegs'e göre Avusturya-Macaristan'ın savaş öncesi dönemini ele alan çalışmaların bazıları son derece karamsarken diğerleri daha iyimser bir tablo çizmektedir. Karamsar tablo çizen araştırmacılara göre Avusturya-Macaristan'da geçim masrafları sürekli artmış, bütçede ödeme güçlükleri oluşmuş ve uzun dönemli sanayileşme hızı yeterli düzeye erişememiştir. Daha iyimser tablo çizenlere göre ise Avusturya-Macaristan sanayideki teknoloji kullanımı, fabrikalarda çalışan işçi sayısı, firma kapasitesi gibi ölçütler açısından bir tarım ülkesi veya geri kalmış bir ülke değildi. Avusturya-Macaristan'da sanayileşme 1870-1914 yılları arasında yüzde3,6'lık bir büyüme göstermiş, ham demir kullanımında ise Amerika, Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan sonra 6. sıraya yükselmiştir.¹¹ Manfred Rauchensteiner'a göre de Avusturya-Macaristan sanayisinin yükselen gücü savunma sanayidir.¹² İmparatorluk savaştan önce yararlanabileceği yüksek kapasitede demir ve çelik sanayine sahipti.¹³

Avusturya-Macaristan'ın önde gelen ağır sanayi fabrikaları 1886'da kurulan Prager-Eisenindustrie-Gesellschaft, Witkowitz Bergbau-und Hüttenwerkschaft in Mährisch-Ostrau ve bunlar yanında daha da önemlisi Škoda fabrikasıdır.¹⁴ Cephane için Hirtenberger Munitionsfabrik, Steyr'de bulunan ve yurtdışına birçok satış yapan Josef und Franz Werndl&Comp. Waffenfabrik und Sägemühle in Oberletten ve Albert ve Friedrich Böhler kardeşlerin Böhlerwerke fabrikaları önemlidir.¹⁵ Škoda fabrikası Credit Anstalt ve Böhmische Escomptebank ortaklığında kurulmuştur. İlk yıllarda makine, köprü ve tesis yapımı ile uğraşsa da 1886'dan itibaren harp sanayisine ağırlık vererek ilk olarak donanma için çelik zırh kaplama; 1889'dan sonra da ordu için top, batarya üretmiştir. 1890'dan itibaren harp sanayisi için ayrı bir bölüm

¹⁰ Kernbauer, März, *agm.*, s. 53.

¹¹ Robert J. Wegs, *Die Österreichische Kriegswirtschaft: 1914-1918*, Verlag A. Schendl, Wien, 1979, s. 13.

¹² Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914-1918*, Çev. Alex J. Kay ve Anna-Güttel-Bellet, Böhlau Verlag, Wien, 2014, s. 44.

¹³ Schulze, *agm.*, s. 86.

¹⁴ Avusturya-Macaristan savunma sanayisinin başat firmalarından Škoda, Steyr, Austro- Daimler ve Lohner hakkında yapılmış bir doktora çalışması vardır. Martin Gutsjahr, "Rüstungsunternehmen Österreich- Ungarns vor und im Ersten Weltkrieg: Die Entwicklung dargestellt an den Firmen Škoda, Austro- Daimler und Lohner", Basılmamış Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, 1995.

¹⁵ Rudolf Agstner, "Österreich- Ungarns Rüstungsexporte 1900-1914: in der Verwaltungspraxis des k.u.k. Aussen- und des Kriegsministeriums" *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Cilt 35, Sayı 2, 1997, s. 163-175.

kurulmuştur. Savaş boyunca Škoda, 1914 yılında 10.000 ve 1917 yılında 32.000 çalışan ile toplamda 12,693 top üretmiştir. Škoda'nın yanı sıra buna örnek olarak bu firma ile iş yapan ve Viyanalı bankalar tarafından Wiener Neustadt'ta kurulmuş olan Österreichischer- Daimler Motoren AG de verilebilir.¹⁶ Ayrıca Viyana ve Budapeşte'deki Österreichische-Fiat Werke-AG, Wiener Automobilfabrik AG, Viyana'daki Firma Lohner gibi firmalar da mevcuttu.

Avusturya-Macaristan'da sanayi önde gelen banka sermayedarlarından olan Creditanstalt, Bodenkreditanstalt, Bankhaus Schoeller gibi bankaların sermayeleri aracılığıyla gelişmiştir. Bu bankalar var olan sanayi kuruluşlarına katılmak yerine sanayi, ticaret, ulaşım gibi alanlarda kendi şirketlerini kurmuşlardır. Böylece Avusturya-Macaristan sanayisi büyük oranda banka sermayesine bağımlı hale gelmiştir. Avusturya-Macaristan'da sanayinin özellikle belirli kollarında daha çok gelişmesi hammadde kaynakları ile ilgilidir. Zengin kömür ve demir rezervlerine karşılık çelik ürünleri ve makine üretiminin eksikliği ithalatı gerektirmiştir.¹⁷ Gittikçe artan enerji ihtiyacı için kademe kademe su gücünden ve Galiciya'daki petrol rezervlerinden yararlanmak için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1890 yılında sanayi sektöründe çalışan kişi sayısı 48.000 iken 1911 yılında bu sayı 109.000'e yükselmiştir.¹⁸

Avusturya-Macaristan'ın bu güçlü savunma sanayisi Osmanlı ordusunun güçlendirilmesi gerektiği için hem Balkan Savaşları'nın ertesinde hem de Birinci Dünya Savaşı döneminde Avusturya-Macaristan için değerli bir koz oldu.

Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Dış Politikasının Özellikleri

Balkan Savaşları'nın bitiminden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan sürenin incelenmesi Osmanlı Devleti'nin savaş dönemi dış politikasının temellerini belirlemek için önemli katkılar sunar. Osmanlı Devleti, 1914'te dış politikada, Doğu Anadolu'daki Ermeni reformu projesi, Kuzey Ege Adaları sorunu, Avrupa hükümetlerinin biri ya da birkaçıyla kredi anlaşması imzalanması ve Liman von Sanders olayı gibi dört büyük güçle karşı karşıya kalmıştır.¹⁹ Avusturya-Macaristan da bu dönemde Osmanlı Devleti'nin geleceği meselesi ile yakından ilgilenmiş ve Osmanlı Devleti'ne yaklaşarak çeşitli imtiyazlar alma çabası içerisinde olmuştur. Diplomatik temsilciler Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler ile yaşadığı bu gelişmelerin en önemli yürütücüleriydiler. Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ndeki diplomatik temsilcileri ve diğer kuruluşları

¹⁶ Matis, agm., s. 23-24.

¹⁷ Brusatti, age., s. 67-68.

¹⁸ Matis, agm., s. 21.

¹⁹ Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 5.

da Bâbiâli ve Ballhausplatz²⁰ arasındaki iletişimi sağlamışlardır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ndeki Avusturya-Macaristan diplomatik temsilciliklerin raporlarına, Osmanlı devlet adamlarıyla olan müzakerelerine yakından bakılarak dış politikanın özellikleri aydınlatılabilir.

Savaş arifesinde ve savaş sırasında diplomasi alanında ön plana çıkan iki isim Sefir Johann Markgraf von Pallavicini ve Askerî Ataşe Josef Pomiankowski'dir. Pallavicini İtalyan asıllı asil sınıfa [Hochadel] ait bir aileden geliyordu. 1874 yılında başladığı diplomatik kariyeri boyunca 1875 yılında Berlin'deki sefarette görevlendirilmiş, 1878 yılında Paris'te ve daha sonra da Londra, Berlin, Münih ve Petersburg'daki sefaletlerde çalışmıştır. 1897 yılında Viyana'daki Hariciye Nezareti'nde görev yapmış ve 1899 yılında Bükreş'e gönderilmiştir.²¹ 1906 yılında İstanbul'a sefir olarak atanmıştır.²² Liman von Sanders hatıratında Pallavicini'nin diplomasinin duayeni olduğunu yazar. Eski ekole mensup bir diplomattı ve onu yakından tanımayanlar için zararsız görünürdü. Kendisi her önemli haberi aldığı anda şaşırılmış gibi davranırdı hâlbuki hiç kimse ondan daha fazla bilgi sahibi değildi ve hiç kimse Türk siyasetinin dolambaçlı hadiselerine onun kadar vâkıf değildi, tüm siyasî çevrelerle irtibat halindeydi böylece diğer diplomatlar gibi birkaç memurun vereceği haberlere muhtaç olmazdı.²³ Leh asıllı Pomiankowski de bu göreve 1909 yılında başlamış ve savaşın sonuna kadar devam etmiştir.²⁴

Her iki diplomatın da savaştan önce uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde görev yapmış olmaları onlara Osmanlı siyasî yapısı, vatandaşları, geleneklerini yakından tanıma şansı sağlamıştır.²⁵ Avusturya-Macaristan her ne kadar iktisadî ilişkiler alanında Avrupalı devletlerin gerisinde olsa da bu açığı deneyimli diplomatı Pallavicini'yi İstanbul'a göndererek diplomasi alanında kapatmıştır.²⁶ Nitekim Pallavicini'nin savaş boyunca Viyana'daki Hariciye Nezareti'ne

²⁰ Avusturya-Macaristan hükümeti yerine kullanılan bir tabirdir. Almanya için Wilhelmstrasse, Osmanlı için de Bâbiâli örneği gibi.

²¹ Erich Würfl, "Die Tätigkeit des Markgrafen Pallavicini in Konstantinopel: 1906-1914", yAYIMLANMAMIŞ Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, 1951, s. 5.

²² Pallavicini'nin 5 Kasım 1906 tarihli İstanbul'a vardığını ve sefaret idaresini devraldığını yazan bir telgrafi. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), A.R. 9-245, Pallavicini'den Telgraf, 5 Kasım 1906.

²³ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

²⁴ Joseph Pomiankowski, *Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Amalthea Verlag, Wien, 1928.

²⁵ Wolfdieter Bihl, "Die Beziehungen zwischen Österreich- Ungarn und dem Osmanischen Reich im Ersten Weltkrieg", IX. *Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, s. 1189.

²⁶ Gerard E. Silberstein, *The Troubled Alliance: German-Austria Relations 1914 to 1917*, The University Press of Kentucky, 1970, s. 5.

gönderdiği raporlar Osmanlı Devleti'nin gerek monarşiyle alakalı diplomatik müzakereler gerekse Osmanlı Devleti'nin siyasî, iktisadî, askerî durumu hakkında son derece ayrıntılı bilgiler içermektedir. Sefirin savaş sırasında cephelerdeki askeri gelişmeler hakkında yazdığı raporlar gibi Pomiankowski de sırf askerî değil aynı zamanda siyasî, iktisadî konularda da yazmıştır. Pomiankowski bunun nedenlerine hatıratında değinmektedir. Avusturya-Macaristan'da dış politika kapalı kapılar ardında ve daha çok Hariciye Nezareti'nin onayı doğrultusunda şekillenmekteydi. Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf, askerî ataşelerden raporlarında sadece askerî değil aynı zamanda siyasî gelişmeler hakkında da bilgi vermelerini istese de bu pek mümkün olmuyordu. Hötzendorf'un bu talebinin nedeni monarşiye dış politikada güç kazandırmaktı. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı da siyasî ve iktisadî konulara bu sayede dâhil olabilecekti.²⁷ Pomiankowski'nin malî konularda Osmanlı devlet adamları ile görüşmeler yapması ve Osmanlı bütçesini yakından takip etmesinin diğer bir nedeni de Avusturya-Macaristan-Osmanlı Devleti askerî ticaretiydi. Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan askerî fabrikalarına verdiği siparişlerin takip sorumluluğu Pomiankowski'ye aitti.

İstanbul'daki sefaret dışında Osmanlı topraklarında çok sayıda konsolosluk ve bunlara bağlı acente vardı. Osmanlı Devleti'nde 1914 yılında Edirne, İstanbul, İzmir, Trabzon, Halep, Beyrut, Şam, Bağdat ve Kudüs'te Avusturya-Macaristan'ın konsoloslukları bulunmaktaydı.²⁸ Ayrıca Çanakkale ve Bursa'da İstanbul'a; Samsun'da Trabzon'a; Adana, Mersin ve İskenderun'da Halep'e ve Antalya'da da İzmir'e bağlı acenteler mevcuttu. 1914 yılında konsolosluklara bakıldığında konsoloslukların ticaretin yoğun olduğu ve gayrimüslim nüfusun fazla olduğu bölgelere kurulduğu görülmüştür. Konsoloslukların kurulacağı bölgelerin seçiminde iktisadî ilişkiler de önemli bir faktördü. Konsolosluklar ticari ilişkilerin gelişimi için önemli bir araçtı.²⁹ Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki yayılma hızları arttıkça konsolosluk sayılarında da bir artış olmuştur. Örneğin Avusturya-Macaristan'ın 1870 yılında Anadolu'daki konsolosluk sayısı iki iken 1909 yılında bu sayı ona çıkmıştır. Aynı şekilde

---

²⁷ Pomiankowski, *age.*, s. 46.

²⁸ Rudolf Agstner, "Zur Geschichte der österreichischen Konsulate in der Türkei 1718-1918", *Österreich in Istanbul*, yay. haz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien, 2010, s. 137-175.

²⁹ Mübahat Kütükoğlu, İngiliz konsolos raporlarından yola çıkarak konsolos raporlarının Osmanlı iktisat tarihindeki önemine değinir. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisat Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyeti ve Kıymeti", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, 1981, s. 150-166.

Almanya'nın 1870 yılındaki konsolosluk sayısı iki iken 1909 yılında bu sayı altıya yükselmiştir.³⁰

İktisadî ilişkilerini daha da geliştirmek isteyen Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nde konsolosluk kurma faaliyetleri Balkan Savaşları döneminde devam etti. Örneğin Şam'daki konsolosluk 17 Mart 1912 tarihinde faaliyete başladı.³¹ Konsolos olarak Karl Ranzi tayin edildi. Ranzi, savaş dönemi boyunca Viyana'ya en çok rapor yazan konsolosların başında gelmektedir. Şam'ın özellikli yapısı bunda etkilidir. Şam ve civarı Avrupalı devletlerin, özellikle de Fransa'nın, önemli yatırımlarda buldukları; ayrıca Avrupalı devletlerin Hıristiyan nüfus üzerinde kurdukları kültürel, dini nüfuz politikalarının da en çok görüldüğü bölgeydi. Şam konsolosluğu dışında ayrıca 11 Eylül 1913 tarihinde Antalya'da bir acente kuruldu.³² Ticaret ve sermaye yatırımları konsoloslukların nerelere açılacağı sorusu için önemli bir kıstastı. Pallavicini'nin Antalya veya Mersin'den ziyade Konya'da bir konsolosluk kurulması konusunda ısrar etmesinin nedenlerine bakıldığında aslında konsolosluk kurma fikrinin neden cazip geldiği görülebilir. Pallavicini'nin iddia ettiğine göre Konya, Bağdat demiryolu sayesinde Anadolu'nun iktisadî açıdan en önemli kentiydi ve Avrupa'daki dış ticaret için söz konusu liman kentlerine göre daha büyük bir önem taşımaktaydı.³³ Savaş arifesinde Avusturya-Macaristan görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'ndeki diplomatik ağlarını geliştirmek gayreti içerisindeydi. Konsoloslukların açılmasında iktisadî açıdan da stratejik olan bölgeler seçilmekteydi.

Balkan Savaşları ertesinde Pallavicini'nin Avusturya-Macaristan Hariciye Nazırı Berchtold'a yazdığı raporlar söz konusu dönemde Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikası hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. “Üçlü İttifak Devletlerinin Türkiye'nin Geleceği Politikaları” başlıklı raporunda Avusturya-Macaristan'ın müttefikleri Almanya ve İtalya'nın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini değerlendirerek Avusturya-Macaristan'ın bu rekabetteki konumundan bahsedilir. Osmanlı Devleti ve İtalya arasındaki savaştan beri (1911'de İtalya'nın Trablusgarb işgali) Osmanlı Devleti'nin alinyazısını tartışmaları yeniden gündemdeydi ancak mesele sadece Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması değildi. Osmanlı Devleti doğal bir zorunluluk (*Naturnotwendigkeit*) sonucu bir dönüşüm geçirmekteydi. Buna göre Osmanlı Devleti ileride Ermenistan, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin gibi çoğunluğu Türk olmayan unsurlardan oluşan bölgelerde etnik bir çözülmeye

³⁰ Andreas Birken, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient im ausgehenden 19. Jahrhundert*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1980, s. 211.

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO 4016/301174, Sadaret Tahrirat Kaleminden Hariciye Nezareti'ne, 15 Nisan 1912.

³² BOA. BEO 4212/315858, Sadaret Tahrirat Kaleminden Hariciye Nezareti'ne, 11 Eylül 1913.

³³ Agstner, agm., s.137-175.

giderse geriye Anadolu kalacaktı. Anadolu diğer bölgeler gibi bir konglomerat³⁴ değil aksine Osmanlı Devleti'nin özünden oluşuyordu ve burada merkezkaç kuvvetler bulunmuyordu. Almanya'nın eğer gerçekte resmi bir Osmanlı Devleti'ni parçalama politikası olsaydı, Osmanlı ordusunun reform sorumluluğunu üstlenmezdi. Bu açıdan bakıldığında Almanya'nın amacı Anadolu'dan ve Trakya'dan oluşan homojen bir Müslüman-Türk devleti yaratmaktı ve bu devletin askerî gücü de Almanya'nın elinde olacaktı. İşte bu nedenle Almanya güçsüz, küçük ve zayıf bir Türkiye istiyordu. Almanya bu isteğine ancak İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın olmazsa olmaz katkıları ile ulaşabileceğinden belki ileride bu bölgelerde Avusturya-Macaristan ve İtalya'ya da imtiyazlar verebilirdi.³⁵

Berchtold da Budapeşte'deki delegasyonda yaptığı konuşmalarda Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkındaki konulara değinmiştir. Berchtold Bâbiâli'yi dost gibi gördüklerini ve onun toprak bütünlüğünü koruyacaklarını, bu yönde hizmet edeceklerini belirtmiştir.³⁶ Bir başka konuşmasında Osmanlı Devleti ile iktisadî ilişkilerde yeni bir dönem başladığını geçmişte özellikle Anadolu'da İngiltere, Fransa ve Almanya'nın birçok imtiyaz elde edip ciddi miktarda sermaye ve finans elde ettiklerini ve yeni anlaşmalar için hazır beklediklerinden bahsetmekteydi. Bu ortaklıklar sonucu yeni demiryollarının ve karayollarının yapımı, limanların yenilenmesi, yer altı kaynaklarının çıkarılması sayesinde Osmanlı Devleti ekonomik hayatını ve gelişimini teminat altına almış olacaktı. Berchtold konuşmasının sonunda bu yeni iktisadî dönemin aynı zamanda politik bir yönü de olduğunu düşündüğünü ve böylelikle Osmanlı Devleti'nin dağılma tehlikesinin de engelleneceğini umduğunu ayrıca Avusturyalı ve Macar sermayedarlara da bu yeni iktisadî döneme katılmalarının mutluluk vereceğini ve onların da destekleneceğini ifade etmiştir.³⁷

Berchtold'un yatırımı teşvik edici çağruları savaş arifesinde Güney Anadolu Bölgesi ile alakalı projelerde hayat bulmaya çalışmıştır. Avusturya-Macaristan özellikle Antalya ve civarı için liman, demiryolu, ormancılık, sulama projeleri tasarlamıştır.³⁸ 1913 sonlarına doğru Antalya'da bir viskonsolosluk açıldıktan

³⁴ Raporda *Konglomerat* ifadesi ile Anadolu'nun Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyası gibi farklı etnik milletlerden oluşmadığı aksine sadece tek bir milletten oluştuğuna vurgu yapılmıştır.

³⁵ HHStA, PA I 496, Pallavicini'den Berchtold'a, N. 82, 29 Aralık 1913. Ayrıca Berchtold'un bu konuda Pallavicini ve Avusturya-Macaristan'ın Roma Sefiri Merey ile yazışmaları ve İtalya ile olan rekabetin diplomatik ayrıntıları için bkz. F. R. Bridge, "Tarde Venientibus Ossa: Austro-Hungarian Colonial Aspirations in Asia-Minor 1913-14" *Middle Eastern Studies*, Cilt 6, Sayı 3, 1970, s. 321-328.

³⁶ BOA, HR. SYS. 171/72, Ahmet Hikmet Bey'den Said Halim Paşa'ya, 29 Nisan 1914.

³⁷ BOA. HR. SYS. 171/72, Ahmet Hikmet Bey'den Said Halim Paşa'ya, 8 Mayıs 1914.

³⁸ Savaş arifesinde Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ilişkileri hakkında yapılan çalışmaların 1960-1975 arası dönemde bir artış kaydedildiği görülmektedir. Bu eserler Lenin'in

sonra Wiener Bank Verein'in da İstanbul'dan sonra Alanya'da da bir şube açması tartışılmıştır. Değerlendirmeler sonucu Wiener Bank Verein, "Alanya'da Bir Şube" başlıklı raporunda bankanın zaten Osmanlı Devleti'nde faaliyet alanlarını geliştirmek istediğinden ve özellikle Anadolu bu konuda ilk sırada yer aldığından söz konusu talebi ayrıntısıyla ele alacaklarını bildirmiştir. Bir şube açmak için kıstaslar şube açılacak olan bölgenin iktisadî açıdan ilerlemiş, şube ile iletişimin sürekli sağlanabileceği bir bölge olması ve şube denetiminin kolaylıkla yapılabilmesiydi. Ayrıca banka kendi kârı dışında Avusturya-Macaristan'ın iktisadî çıkarlarını da düşündüğünden sırf bu bölgede değil aynı zamanda Halep, Beyrut, İskenderun, Samsun, Trabzon, Bağdat gibi iktisadî açıdan stratejik olan bölgelerde de şube açma ihtimalini hesaba katarak değerlendireceğini özellikle belirtmiştir.³⁹ Ancak Wiener Bank Verein'in Viyana'daki merkezinden 11 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda değerlendirmenin olumsuz sonuçlandığı yazılmaktaydı. Antalya bölgesinde ikamet edenlerinin sayısı 10.000- 20.000 arasında değişmekteydi ve bu miktar çok düşük olduğundan bölgedeki tek banka olan Osmanlı Bankası'nın (*Banque Imperiale Ottomane*) çok dar bir çevre ile işlem yaptığından açılacak yeni bir banka ikinci sırada kalma riski söz konusuydu.⁴⁰

Pester Lloyd gazetesi 13 Aralık 1913 tarihli nüshasında bölgedeki gelişmelerle dikkat çekmiştir. Habere göre Güney Anadolu'daki bu rekabetin adı Akdeniz politikası (*Mittelmeerpolitik*)ydı ve var olan Küçük Asya-Anadolu (*Kleinasiatische*) problemiyle beraber ele alınmalıydı. Osmanlı Devleti, Avrupa'da İstanbul ve çevresi ile sınırlı kaldığı sürece Şark meselesi otomatik olarak "Akdeniz Sorununa" dönüşecekti. Almanya bu bölgelerde demiryolları gibi projelerle yerini zaten sağlamlaştırmıştı. İtalya da bölgede sesini yükselttiğine göre Avusturya'nın Levant'taki ticaretini etkileyecek bu yarıştan çekilmemesi gerekirdi. Nitekim Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Antalya civarında var olan bu sorun aslında Akdeniz ve Adriyatik'e kadar uzanan deniz yollarına kimin egemen olacağı sorunuydu.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin Macaristan Başkonsolosu Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Bey, gazetede bu haberi Said Halim Paşa'ya göndermiş ve konu ile alakalı bazı fikirlerini sunmuştur. Ahmet Hikmet Bey'e göre Osmanlı Devleti Alman askerî heyetini kabul ettikten sonra diğer devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki rekabeti ve kibirleri daha da

1916'da tamamlayıp 1917'de yayımladığı *Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus* başlıklı eserine atıf yaparlar. Örn: Fritz Klein, "Die Rivalität zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn in der Türkei am Vorabend des Ersten Weltkrieges", *Politik im Kriege*, yay. haz. Fritz Klein, Akademie Verlag, Berlin, 1964; Ernst Werner, "Ökonomische und militärische Aspekte der Türkei-Politik Österreich-Ungarns 1915 bis 1918", *Jahrbuch für Geschichte* Sayı 10, Akademie Verlag, Berlin, 1974.

³⁹ HHStA, A.R. F 23-70, N.19283, 19 Haziran 1914.

⁴⁰ HHStA, A.R. F 23-70, 42.325/15, 22 Temmuz 1914.

⁴¹ "Das vorderasiatische Problem", *Pester Lloyd*, 13 Aralık 1913.

belirgin hale gelmişti. Bu huzursuzluk (*nevrosität*) Almanya'nın müttefiki iki devletin basınında da yankı bulmuştu. Avusturya-Macaristan basını kendi hükümetini Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki iktisadî ve idarî sorunları ile ilgilenmesi için itmekteydi. Burada Osmanlı Devleti'ne karşı aşağılayıcı bir art niyet söz konusuydu. Ahmet Hikmet Bey'in tavsiyesi gazetelerde bir mülakat veya açıklama şeklinde bir bildiri yayınlayarak Alman subayların görevlerini, sayılarını, misyonlarını ve görev sürelerini belirtmekti. Böylece tüm bu endişe verici ve sınırlendirici yanlış anlaşılmalardan da kurtulmuş olunacaktı.⁴²

Nisan 1914 tarihinde Berchtold ile İtalya Hariciye Nazırı Marquis di San Giuliano Abazzia'da (bugün Hırvatistan sınırları içinde) bir araya gelmiştir.⁴³ Toplantının amacı her iki devletin de Adriyatik'te ve Arnavutluk'ta kesişen çıkarlarının netleştirilmesi için fikir alışverişi yapılması ve siyasî konularda bir uzlaşma sağlanmasıydı. Osmanlı Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa'nın görüşme hakkındaki raporuna göre hariciye nazırlarının bir araya gelme nedenlerinden bir diğeri de Anadolu'daki iktisadî çıkarlarını netleştirmekti. İtalya'nın Anadolu'da ticari imtiyaz almak için büyük çaba sarf ettiği biliniyordu. Avusturya da özellikle Antalya bölgesi ile ilgilendiğinden ve iki devletin çıkarları bu noktada birbirine çok benzer olduğundan iki devlet adamı arasında bu konuda bir uzlaşmaya varılmaya çalışıldığı ancak henüz anlaşmaya varıldığına dair olumlu bir sonuç elde edilmediği bildirilmiştir.⁴⁴ Roma Sefiri Nabi Bey de Abazzia görüşmesi hakkında yazdığı raporda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasında var olan Antalya mücadelesine değinmiştir. Nabi Bey raporunda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yaşadığı felaket nedeniyle Avrupalı devletlerin "iktisadî nüfuz alanları" yaratmalarının engellenmesi gerektiğini yazmıştır.⁴⁵

Yunus Nadi de *Tasvir-i Efkâr*'daki başyazısında İtilaf ve İttifak devletleri hükümdarlarının birbirlerinin başkentlerine resmi ziyaretler düzenlediklerini ve bu ziyaretlerde Avrupa dışındaki devletlerin siyasî durumlarının da mutlaka konuşulduğundan bahsederek Avusturya-Macaristan'ın bu ziyaretlerde gündeminde neler olduğuna vurgu yapmıştır. İtalya ve Avusturya-Macaristan arasında Adriyatik ve Arnavutluk üzerine var olan rekabet iki devleti savaşın eşliğine kadar getirmişti. Yunus Nadi'ye göre iki devlet arasındaki bu rekabetin görünmeyen nedenlerinden bir tanesi de söz konusu devletlerin Yakın Doğu'daki rekabetleriydi. İtalya, Trablusgarp savaşının yaraları henüz sarılmadığı halde Antalya bölgesinde imtiyaz talebinde bulunabiliyordu. Aynı şekilde

⁴² BOA, HR. SYS 217/68, Ahmed Hikmet Bey'den Said Halim Paşa'ya, 15 Aralık 1913.

⁴³ R.J. Bosworth, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çev. Ahmet Fethi, ed. Marien Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 79.

⁴⁴ BOA, HR. SYS 79/5, Hüseyin Hilmi Paşa'dan Said Halim Paşa'ya, 1 Haziran 1914

⁴⁵ BOA, HR. SYS 79/5, Mehmed Nabi Bey'den Said Halim Paşa'ya, 20 Nisan 1914.

Avusturya-Macaristan da Antalya ve Adana arasında imtiyaz alanları peşindeydi. Osmanlı Devleti topraklarını bu şekilde parçalara ayırarak kendisine mal etme hevesinde olanlar Osmanlı Devleti'nin düşmanlarıydı ve böyle çabalar bir dünya barışını zedeleyebilirdi.⁴⁶ Nadi'nin değerlendirmeleri Pallavicini'nin dikkatini çekmiş ve kendisinin bu konuda "Tasvir-i Efkâr'daki Makale" başlıklı bir rapor kaleme almasına neden olmuştur. İttihat Terakki Cemiyeti yanlısı olduğunu belirttiği gazetede Nadi'nin Avusturya-Macaristan'ın ve İtalya'nın Anadolu'daki iktisadî nüfuz çabasının sert bir dille eleştirdiğini belirterek Viyana'yı dikkatli olması yönünde uyardı.⁴⁷

Avusturya-Macaristan savaş arifesinde Güney Anadolu bölgesinde bir imtiyaz elde edememiş ve buradaki imtiyazları İtalya'ya kaptırmış olsa da çabasından vazgeçmemiştir.⁴⁸ Avusturya-Macaristan'ın Güney Anadolu'daki mücadelesinde bir pay alamamasının itibar kaybı ve Habsburgların zayıflamaya devam eden bir Büyük Güç olduklarına işaret eden bir gelişme olarak yorumlanma tehlikesi vardı.⁴⁹ Bu tehlikeyi bertaraf etmek Avusturya-Macaristan için savaş zamanı temel hedef olmuştur. Savaş zamanı kurulan ittifak özellikle ulaşımın yolunun açılması ertesinde bu hedefe uygun ortam sağlamıştır.

Savaşın İlk Yılı: İttifakın Kurulması ve Ulaşım Yolunun Açılmasının Önemi

Şark meselesi gündemdeyken ve Avrupa Temmuz Krizi'nde bir dünya savaşına doğru giderken Osmanlı Devleti müttefik arayışı içindeydi. Merkezi devletlerle yapılan ittifak anlaşması sayesinde Osmanlı Devleti hem Rusya'dan ve diğer devletlerden gelebilecek olası bir saldırıya karşı desteğe hem de başta Almanya'dan olmak üzere müttefiklerinin malî, askerî ve diğer teknik altyapıları sayesinde cephelerde zaferler ve cephe gerisinde gerçekleştirmek istediği reformlar için bir kaynağa kavuşmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile olan ilişkisi savaş sırasındaki karşılıklı beklentiler ve savaş sonrası ortaya çıkacak siyasî tablo nedeniyle hassas dengeler üzerine kurulmuştur.

1915 yılının sonlarına doğru Said Halim Paşa ve Pallavicini arasında geçen bir görüşmede Pallavicini, Çanakkale zaferine vurgu yaparak Said Halim Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin var olması ile bu savaş arasında doğrudan bir bağlantı bulunduğunu ve savaşın Osmanlı Devleti için bir hayatta kalma mücadelesi olduğunu söylemiş; Paşa da Osmanlı Devleti'nin kendisine yönelik olan bütün saldırıları başarılı bir şekilde geri püskürtebileceğine inandığı cevabını vermiştir.

⁴⁶ "Ziyaretler ve Mülakatlar", Tasvir-i Efkâr, 22 Nisan 1914.

⁴⁷ HHStA, PL. 190, Pallavicini'den Berchtold'a, N.29/P, 23 Nisan 1914.

⁴⁸ Bridge, agm., s.323.

⁴⁹ F.R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu:1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, ed. Marian Kent, Çev. Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 51.

Pallavicini'ye göre Said Halim Paşa bu cevabında samimiydi çünkü Osmanlı Devleti'nde 18 Mart'tan itibaren hâkim olan düşünce bu yöneydi. Savaşa katılan hiçbir devlet Osmanlı ordusu ve halkı kadar kötü şartlar altında değildi. Osmanlı ordusu Çanakkale'de insan gücü ile savunma yapabileceğini gösterse de asıl mesele Osmanlı ordusunun bu savunmayı daha ne kadar sürdürebileceğiydi; cephane çok azdı ve düşman devletler tekrar yoğun bir şekilde bir hücum yaparlarsa o zaman Rusya amacına ulaşabilirdi ve eğer Rusya bunu başarır ise o zaman İstanbul'da, Balkanlar'da, Asya'da ve Akdeniz'de Rusya hâkimiyetinin önü açılırdı.⁵⁰

Henüz yol açılmamışken savaşın erken bir tarihinde bir Alman gazetesine mülakat veren Enver Paşa'nın sözleri Avrupalı devletlere önemli mesajlar içermektedir. Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı için savaştığını savaştan önce Avrupa'da büyük, küçük birçok devletin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına karşı çıktığını ancak buna rağmen Osmanlı Devleti'nin güçlü bir şekilde savaşmaya devam ettiğini söyleyerek Osmanlı Devleti'nin güçlü bir geçmişi olduğundan geleceğinin de olduğunu ve bunun için savaşacak gücünün de bulunduğunu ifade etmiştir. Muhabir, Enver Paşa'nın gülümser bir tavırla Osmanlı Devleti'nin sonunu isteyen Avrupalı devletler içerisinde Almanya'nın adını da söylediğini haberin sonuna eklemiştir.⁵¹ 1915 yılının sonlarına doğru Talat Bey'e layık görülen I. Leopold nişanını takdim için Dâhiliye Nezareti'ne bir ziyaret yapan Pallavicini, takdimin yarattığı olumlu atmosferden yararlanarak söze Çanakkale cephesindeki Osmanlı ordusunun zaferini överek bir giriş yapmış; arkasından da Osmanlı Devleti'nin savaştan sonra da Merkezi devletler ile işbirliği içerisinde olmasının gerekliliklerinden bahsetmiştir. Talat Bey kendisinin ve meslektaşlarının Osmanlı Devleti'nde yabancıların faaliyetlerine karşı olduklarını, onlara güvenmediklerini ve gittikçe genişleyen bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları fikrini barındırmasından korktuklarını ifade edince Pallavicini Avusturya-Macaristan'ı savunmak adına imparatorluğun bütün Avrupalı devletler içinde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını en çok isteyen devlet olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılması karşısında ellerindeki tüm imkânlarla buna karşı çıkacaklarını çünkü kendilerinin asla emperyalist amaçları olmadığını sadece iktisadî imtiyaz elde etmek istediklerini söylemiştir. Pallavicini, Talat Bey ile arasında geçen bu konuşmayı Avusturya-Macaristan Hariciye Nazırı Burian'a aktardığı raporunda konu hakkında değerlendirmelerde bulunur. Pallavicini'ye göre Osmanlı hükümeti savaştan sonra siyasî, iktisadî ve kültürel alanda Avrupalı devletlerin desteğine ihtiyaç duyacaktır ancak hem Talat Bey hem de arkadaşları ulusal-şovenist ideallerini

⁵⁰ HHStA, PA I-943, Pallavicini'den Burian'a, No. 26/P. 2 Nisan 1915.

⁵¹ Mülakat Neue Freie Presse gazetesinde de yayınlanmıştır. "Enver Pascha über die Zukunft der Türkei", *Neue Freie Presse*, 20 Temmuz 1915.

gerçekleştirmek için çalışacaklardı; nitekim Talat Bey'e göre Avrupalı sermayedarlar Osmanlı Devleti'ne sermaye yatırımı yapmalı ve bütün yeteneklerini Osmanlıların yararına kullanmalıydılar.⁵² Osmanlı devlet adamlarının bu düşüncelerine göre savaş Osmanlı Devleti için bir var olma mücadelesiydi; hem savaşın kazanılması hem de savaş sonrası için müttefik devletlerin desteğine olan ihtiyaç göz ardı edilmese de bu devletlere karşı güvensizlik büyüktü.

Osmanlı Devleti'nin savaş zamanı müttefikleri ile ilişkisi tam manasıyla 1915 yılının sonunda Sırbistan'a yapılan askerî harekât sonucu ulaşım yolunun açılması ile başlamıştır. 1915 yılı sonunda yolun açılması ile Osmanlı Devleti'ne gönderilen askerî mühimmat ve diğer teknik destek sayesinde hem Osmanlı Devleti savaşta tutulabildi hem de Merkezi devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki varlığı sağlanmıştır.⁵³

Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Cephelerine Askerî Desteği: 1915-1918

Avusturya-Macaristan bataryaları savaş boyunca önce Çanakkale Cephesi olmak üzere Osmanlı'nın çeşitli cephelerine gönderildi. Çanakkale'nin güvenliği sağlandığından ve büyük çapta yeni bir saldırı öngörülmediğinden Enver Paşa'nın birliklerin yerini değiştirmesiyle buradaki bataryalardan bir kısmı 1916'da Mart ve Nisan aylarında İzmir'e gönderildi.⁵⁴ Bataryaların görevi 1916 yılında İzmir Körfezi'ne yerleşmiş İngilizleri bölgeden atmak ve kıyı güvenliğini sağlamaktı.⁵⁵ İzmir'e gönderilen bataryalar İzmir halkı tarafından sevinçle karşılandı. İzmir konsolosu Avusturya-Macaristan askerlerinin İzmir'e gelişinin hem Müslüman hem de Hıristiyan halk üzerinde olumlu bir izlenim yarattığını bataryaların gelişi sayesinde İngiliz ve Fransızların İzmir'e saldıracağı söylentilerinin azaldığını raporladı.⁵⁶ Bataryalar 1916 yılını İzmir'e yakın çeşitli menzillerde geçirdiler. İzmir'den ayrırlarken konsolos bataryaların yarattığı etki hakkında bir değerlendirme yaparak bataryalarla gelen Avusturya-Macaristan subayları ve askerlerine karşı bölgede yaşayan her dilden ve milletten insanların büyük bir dostluk ve yakınlık beslediğini belirtti.⁵⁷ Cepheden cepheye sevk edilen bataryalar bir yandan düşman devletlere korku saçarken bir yandan

⁵² HHStA, PA XII- 209, Pallavicini'den Burian'a, N.90/P, 25 Ekim 1915.

⁵³ Trumpener, *Germany and Ottoman Empire: 1914-1918*, Princeton University Press, New Jersey, s. 323. Almanya'nın önde gelen ekonomik kuruluşları da Alman Şansölye Bethmann Holweg'e yazdıkları yazıda şansölyeyi bu konuda uyarışlardır. Mustafa Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Almanya", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, 2010, s. 37.

⁵⁴ Kriegsarchiv (KA), AOK, Op. Abt. Karton 143.

⁵⁵ Jung, *age.*, s. 50; Tosun Saral, Emre Saral, *Çanakkale ve Sina- Filistin Cephelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, 2. bs. Türk Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 2015, s. 36.

⁵⁶ HHStA, PA I- 946, İzmir Konsolosundan Burian'a, N.29/P, 19 Nisan 1916.

⁵⁷ HHStA, PA I- 946, İzmir Konsolosundan Burian'a, N.92, 11 Aralık 1916.

Avusturya-Macaristan'ın hem Osmanlı'daki itibarını arttırıyor hem de Almanya ile olan rekabette monarşiyi öne taşıyordu.

Nitekim bataryaların Çanakkale cephesinde ve İstanbul'da bulunmaları Avusturya basınında geniş yer almıştır. Çanakkale cephesindeki Avusturya-Macaristan motor bataryası hakkında haber yapan gazetenin İstanbul muhabirine göre bataryanın gönderilmesi fikri İstanbul'da Avusturya-Macaristan'a karşı büyük bir minnet duygusu yaratmıştı ve yapılan yorumlara göre Çanakkale cephesi şimdiye kadar sadece çelik göğüs (*bloßer Brust*) ile savunulmuşken artık ağır, modern toplar ile savunulacaktı.⁵⁸ Bataryaların Çanakkale cephesinde İngilizlere karşı yapılan harekâtta olumlu katkısına dair Enver Paşa'nın da övücü sözler söylediği yazılmıştır.⁵⁹ Savaş dönemi *Neue Freie Presse*'de muhabirlik yapan Felix Salten⁶⁰, Osmanlı cephelerinde savaşmakta olan subaylar hakkında bir haber yapmıştır. Salten'in aktardığına göre Osmanlı cephelerinde savaştıktan sonra İstanbul'a gelen Avusturyalı ve Macar subaylar Pera Palas'ın çay salonunda görülmüşlerdi. Salten, subayların kendi aralarındaki sohbetlerini dinlemiş ve bu sohbetleri haberine aktarmıştır. Subaylar Çanakkale cephesindeki başarılarını düşman devletlere nasıl korku saldıklarını anlatmışlardı. Salten'in haberinin sonunda belirttiğine göre kendisinin daha sonra konuştuğu ve Çanakkale cephesinde bataryanın başarılarına yakından şahit olan bir Türk subayın söylediğine göre Avusturyalı ve Macar subaylar son derece alçakgönüllü olduklarından yaptıkları katkıların çok az bir kısmını anlatmışlardı.⁶¹ Bu haberden birkaç ay geçtikten sonra bataryalar Selamlık törenine müzik eşliğinde katıldıkları ve Sultan Reşad'ın Pomiankowski ile birlikte bu geçidi izlediği ve çok memnun kaldığı haberine gazetede yer verilmiştir.⁶²

Çanakkale'de ve İzmir'de kullanılan bataryalar Avusturya-Macaristan'ın itibarını pekiştirmek adına en önemli araçlardandı ancak bataryaların daha uzak cephelerde de kullanılması gündeme geldiğinde bu fikir bazı soru işaretlerine neden olmuştur. 1916 yılında Enver Paşa Gelibolu yarımadasında büyük başarılar kazanan iki Avusturya-Macaristan bataryasını Kafkasya cephesine sevk edilmesini talep ettiğinde Pomiankowski bu talebi ekonomik ve siyasî nedenlerden dolayı reddederek Osmanlı ordusunda sıkıntısı çekilen modern

⁵⁸ "Österreichisch-ungarische Motorbatterien an den Dardanellen", *Neue Freie Presse*, 6 Aralık 1915, s. 5.

⁵⁹ "Unsere Motorbatterien an der Dardanellen Front", *Neue Freie Presse*, 17 Ocak 1916, s. 5.

⁶⁰ Felix Salten, dünyaca ünlü Bambi eserinin yazarıdır.

⁶¹ "Unsere Batterien in Gallipoli", *Neue Freie Presse*, 26 Ocak 1916, s. 4.

⁶² "Österreichisch-Ungarische Artillerie beim Selamlık", *Neue Freie Presse*, 20 Mart 1916, s. 6.

silah ve top malzemesinin gönderilmesinin daha olumlu olacağı görüşünde olduğunu bildirdi.⁶³

Bataryaların sevk edilmesi düşünülen diğer bir cephe de Sina- Filistin cephesiydi. Avusturya-Macaristan'dan iki adet obüs bataryası istenmiştir. Pomiankowski böyle büyük birliklerin Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarına gönderilmesi fikrinin bir siyasî kazanımı sağlamayacağı ve ayrıca Avusturya ordusunun buna uygun durumda olmadığı düşüncesindeydi. Kendisi daha çok küçük birlikler şeklinde olan bataryalar, teknik birlikler, otomobil konvoyları tercih edilmesi gerektiğini bunun Avusturya'nın siyasî ve iktisadî münasebetleri açısından daha önemli yarar sağlayacağı görüşündeydi. Böylece Doğu'da Avusturya'nın itibarı Almanya karşısında artabilir ve her iki devletin sanayisi ve ticareti açısından da büyük yararlar sağlanabilirdi.⁶⁴ Birinci Kanal harekâtı 1915 yılının başlarında başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra ikinci bir kanal harekâtı daha düzenlenmesi gündemdeydi Bu harekât için Avusturya-Macaristan bataryalarının kullanılıp kullanılmayacağı fikri bir tartışma konusu olmuştur.⁶⁵ Liman von Sanders ve Pallavicini bu karara sıcak bakmasa da Pomiankowski bu sefer konu hakkında olumlu bir rapor sunmuştur.⁶⁶ Franz Joseph bir süre kararsızlık içinde kalsa da 26 Ocak 1916'da bataryaların gönderilmesi kararını onaylamıştır.⁶⁷ İmparatorluk askerî ofisinden (*M.K.S.M. Militärkanzlei Seiner Majestät*) Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanlığı'na çekilen telgrafta Çanakkale cephesinde savaşmakta olan ve Almanya ile olan rekabet için etkili bir propaganda aracı olan iki bataryanın Osmanlı Devleti'nin talebine uygun olarak Süveyş Kanalı'na veya Mezopotamya'ya gönderilmesinde herhangi bir dezavantaj olmayacağı bildirilmiştir.⁶⁸

Avusturya-Macaristan 1917 yılında askerî yardımların geldiği nokta açısından iyi bir yerde bulunuyordu.⁶⁹ Bu konuda müttefiki Almanya'ya rakip olmaya başlamıştı.⁷⁰ Bu yarışın tarafları Avusturya-Macaristan ve Almanya

⁶³ Pomiankowski, *age.*, s. 249.

⁶⁴ *Age.*, s. 187.

⁶⁵ Werner, *agm.*, s. 377.

⁶⁶ Pomiankowski, *age.*, s. 250.

⁶⁷ Bataryaların katıldıkları çarpışmalar için bkz. Peter Jung, *Der k.u.k. Wüstenkrieg: Österreich-Ungarn im vorderen Orient 1915-1918*, Verlag Styria, Graz, 1992.

⁶⁸ KA, KM, Präs. 1932, N.2323, 32-6/2, 29 Ocak 1916.

⁶⁹ Avusturya-Macaristan birliklerinin savaş boyunca Osmanlı Devleti'ndeki konumları için bkz. Jung, *agm.*, s. 7.

⁷⁰ Almanya ve Osmanlı Devleti'nin savaştan çok öncesine dayanan ve Berlin-Bağdat demiryolu ile zirve yapan iktisadî ilişkileri savaş zamanı daha da gelişmiştir. Osmanlı maliyesi en çok Almanya'dan destek almıştır. Ayrıca Alman askerî desteği de savaş boyunca ilk sırada gelmiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Veli Yılmaz, *1. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar*, Cem Ofset Matbaacılık, Ankara, 1993; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 6. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

devletleri olduğu kadar aynı zamanda Škoda ve Krupp firmalarıydı. Avusturya-Macaristan diplomatları ve subaylarına göre Avusturya finans ve yatırım çevreleri için hammadde ve imtiyaz alabilmek artık daha kolaydı.⁷¹ Avusturya-Macaristan bataryaları Alman Krupp ve Ehrhardt firmalarının tüm çabalarına rağmen rakipsizlerdi ve Osmanlı Devleti'ndeki tüm bataryaların cephanesi monarşi tarafından karşılanıyordu. Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki sorunlar Osmanlıların Avusturya-Macaristan'a gittikçe daha fazla sempati duymalarını sağlıyordu ve bu durum 1916 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında gerginliğe neden olmuştu.⁷² Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasî, askerî birçok sorun nedeniyle oluşan gerginlikleri Avusturya kendi çıkarları için kullanmaya çalışıyordu. Bu durumu kendi lehine çevirmede Avusturya-Macaristan'ın en büyük şanslardan biri şüphesiz Pomiankowski'nin tecrübeleridir. Hatıratında 1917 yılındaki faaliyetlerini değerlendirirken kendisinin Alman memur ve subaylarına nazaran Türklerin psikolojisinden daha iyi anladığını ve bu sayede isteklerini onlara nazaran daha kolay gerçekleştirebildiğinden bahsediyordu. Pomiankowski'ye göre Avusturya-Macaristan sanayisi ekonomik olarak son derece başarılıydı ve bu da monarşiyi Almanya karşısında bir rakip kılıyordu; Avusturya-Macaristan topları, bataryaları, makineli tüfekler gibi askerî malzemenin Osmanlı ordularında kullanılması Almanya açısından aleyhte olan bir durumdu. Bu durum savaşın bu iki yılında giderek artmaya devam etti. 1917 yılında Enver Paşa'nın isteği doğrultusunda Avusturya-Macaristan'dan yeni bir batarya daha geldi. Ayrıca Osmanlı hükümeti ile Škoda arasında yapılan anlaşma sonucu yirmi iki top bataryası, üç ağır 15 cm'lik sahra obüs bataryası, 10,5 cm'lik obüs toplu on batarya olmak üzere toplam 140 toplu otuz beş batarya teslim edildi.⁷³ Avusturya-Macaristan sanayisi ve diplomatları sayesinde imparatorluk Osmanlı cephelerinde olumlu bir tanıtım yapmıştır. Bataryalar cepheden cepheye dolaştırıldıkça Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nden beklentileri de arttı. Cephe gerisinde yaşanan gelişmeler bu konuya dikkat çekici örnekler sunar.

Anadolu'nun Artan Önemi: Avusturya-Macaristan'ın Tarım ve Madencilik Reformu Projeleri

Savaşın uzamasıyla cephelere yapılan askerî destek gibi gıda ve maden ürünlerine olan talep de gittikçe yükselmiş ve Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasında birçok düzenlemeye gidilmiştir. Tarım ve madencilik alanındaki bir diğer ilişki de Osmanlı hükümetinin savaş sonrası talebi doğrultusunda Avusturya-Macaristan'dan birçok uzmanın Osmanlı topraklarına gelerek

⁷¹ Werner, agm., s. 378.

⁷² Jung, *age.*, s. 84.

⁷³ Pomiankowski, *age.*, s. 302- 315; Werner, agm., s. 380-388.

araştırmalar yapmaları ve çeşitli projeler hazırlamaları ile yaşandı. Projeler özellikle belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Avusturya-Macaristan Berlin Sefiri Hohenlohe savaşın ortasında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri hakkında Konsolos Buchberger'e ayrıntılı bir çalışma hazırlatmıştır. Söz konusu çalışmanın başlığı "Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki İktisadi ve Kültürel Yaşama Nüfuzu" dur. Çalışmanın girişinde iktisadî ilişkilerin geçmişinden bahsedilmektedir. Takip eden başlıklar Alman- Türk iktisadî ilişkileri, Alman sermaye yatırımları, iktisadî ve kültürel reformlarıdır. Birinci bölümde iktisadî ilişkilere dikkat çekilmiştir. Buna göre Almanya iktisadî ilişkilerin etki alanını üretim olanaklarını arttırarak pekiştirmek niyetindeydi. Bu amaç için Osmanlı Devleti'ndeki ilkel üretim yöntemlerini modernleştirme yeni hedefti ve birçok Alman araştırmacı, bilim insanı Osmanlı Devleti'ne gelmekteydi. Almanya, Osmanlı Devleti ile olan iktisadî ilişkilerinde yeni bir alan daha yaratmaya çalışmaktaydı. Ana hatları ortaya çıkmış olan bu reform projesi iktisadî hayatın tüm alanını kapsayacaktı ve bu proje ancak Alman enerjisi ile gerçekleştirilebilirdi. Öte yandan Almanya uzun deneyimlerinden sonra bu reformların ancak Osmanlı Devleti kanunları ile gerçekleşeceğini anlamıştı. Bu sebeple iktisadî reformlar Osmanlı Devleti'ni politik açıdan güçlü bir konuma getirdikten sonra mümkündü. Böylece hem iktisadî alandaki çabalar bireysel olmaktan çıkacaktı hem de rekabet kamu kurumları tarafından takip edilebilecekti. Almanya öncelikle hammadde kaynaklarını etkin kullanmak adına şeker ve tekstil fabrikalarının kurulumu için destek vermeliydi. Özellikle şeker sanayisini geliştirme Almanya için ilk sırada geliyordu. Almanya ayrıca iktisadî faaliyetlerin kültür reformları ile desteklenmesi gerektiğinin bilincinde olduğundan iktisadî gelişimi destekleyecek en önemli şey olan eğitim sistemi ile de ilgileniyordu. Osmanlı Devleti'nin kötü eğitim sistemini düzeltmek önemli bir ödevdi ve gelecekte de Yakın Doğu ile alakalı en önemli uğraş alanlarından biri olacaktı. Savaşın başladığı döneme kadar Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ndeki eğitim politikaları daha çok Fransa etkisinde olmuştu. Ancak şimdi Alman kültür politikaları egemen olacaktı. İstanbul'daki üniversitede bu amaçla çok sayıda Alman profesör görev yapmaktaydı. Buchberger raporunun sonunda önemli bir ayrıntıya daha dikkat çeker: Almanya tüm bu politikalarda başarıya doğru gitse de gözden kaçırdığı ve ihmal ettiği bir husus vardı. Bu nokta Osmanlı Devleti'ndeki ulus devlet fikrinin geliştiği ve Osmanlı Devleti'nin farklı milletler barındıran bir devlet olmaktan ziyade bir ulus devlet olduğudur. Osmanlı Devleti Turancılık hayalleri kurmaktaydı. İngiltere ve Fransa'ya karşı kazandıkları zaferler onlarda büyük bir coşku yaratmıştı. Osmanlı Devleti savaşta özgürlüğü ve bağımsızlığı için mücadele ederken Almanların tavsiyelerine beklenildiği kadar büyük bir eğilim göstermeyeceklerdi. Almanların bu planları sürüşmeleri de beraberinde getirebilirdi. Buchberger'e göre Almanların bu amaçları ve gerçekleştirmek istedikleri projeleri Avusturya-Macaristan'ın da çıkarlarını birçok noktada

kapsadığından Avusturya-Macaristan hükümetinin bu konuda bir tavır belirlemesi son derece gerekliydi.⁷⁴ Eğitim Almanya'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu bağlardan bir tanesidir. Savaş zamanı birçok öğrenci Almanya'ya eğitime gönderilmiştir.⁷⁵ Eğitim, kültür ve tarım alanında yapılacak olan reformlar birbirleriyle bağlantılı olarak yürütülmüştür. Bu konuda atılan adımlar için anahtar kelime modernleşmedir.

Avusturya-Macaristan, sahip olduğu modern tarım teknikleri ile Osmanlı hükümetinin taleplerini yerine getirmek niyetindeydi. Bu sayede sermayedarlar için imkân kazanılabirdi. Berchtold'un savaş arifesinde delegasyonda yaptığı sermaye çağrılarının hayat bulması için uygun ortam yaratılmak istenmiştir. Zafer Toprak'ın belirttiği gibi savaş zamanı sermaye girişimleri ile savaştaki müttefik ülkeleri ürkütmemeye azami dikkat sarf edilmiştir. Millî sermaye vurgulansa da yabancı sermayeden tümüyle vazgeçilememiştir. Küçük çaptaki girişimlerde yerli sermayeye öncelik tanınmış, geniş ölçekli girişimlerdeyse yabancı sermaye ile "*millî sermaye*" ortaklığı önerilmiştir. Cavid Bey de meclisteki konuşmalarında yabancı ve yerli sermayenin ortak hareket etmesini vurgulamıştır.⁷⁶

Savaş zamanı bu ortaklık en yakındaki Avrupalı devletlerle, müttefiklerle, kurulabilirdi. Hüdeyde Vekili Hasan Rıza Paşa'nın 4 Haziran 1916'da *Neues Wiener Journal* gazetesine verdiği mülakat Osmanlı Devleti'nin bu konudaki ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Hasan Rıza Paşa mülakatında Osmanlı Devleti'nde eksik olan şeyin yerli sermaye olduğunu ve bu sebeple savaşın başından itibaren Osmanlı hükümetinin uğraştığı tek sorunun Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir devlet olmayı nasıl sağlayabileceği ve iktisadî ilişkilerin devletin çıkarları için nasıl kullanılabilceği olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınaî açıdan gelişmesi zorunlu olduğundan Alman sermayesi hoş karşılanacaktı hatta bu amaçla gümrük tarifesindeki değişikliklerle sanayi geliştirilerek makinelerin ihracı kolaylaştırılacaktı. Avrupalı devletler savaştan önce Osmanlı Devleti'ni hep mallarını satacak bir pazar olarak görmüşlerdi ancak savaştan sonra bu değişerek karşılıklı ticaret anlaşmalarının yapıldığı yeni bir döneme girilmeliydi. Osmanlı Devleti'nde tarımsal verimliliğin düşük olmasının nedeni modern tarım yöntemlerinin eksik olmasıydı. Bunu gidermek için Alman uzmanların Osmanlı Devleti Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde görev yapmaları ve Osmanlılara planlı ticaret gibi konularda bilgi vermeleri gerekirdi.

⁷⁴ HHStA, PA III-172, Hohenlohe'den, Beilage "Deutschlands Einfluss auf das Wirtschafts- und Kulturleben der Türkei". 20 Temmuz 1916.

⁷⁵ Savaş sırasında Almanya ve Osmanlı Devleti eğitim ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Rubu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman ve Eğitim İlişkileri*, İletişim Yayınları, 3.bs. İstanbul, 2015, s. 145-330.

⁷⁶ Toprak, *age.*, s. 208-209.

Muhabirin, Osmanlı hükümetinin iç politikada ne gibi yenilikler sağlamak istediği sorusuna Hasan Rıza Paşa cevap olarak öncelikle hukuk alanında bir reform gerektiğini sonrasında acil olarak Türklerin katkı yaptığı bir finans reformuna ihtiyaç olduğunu belirtti.⁷⁷ Hasan Rıza Paşa'nın da belirttiği gibi tarımsal gelişme ve modernleşme arasında bir bağlantı kurulmaktaydı. Avusturya-Macaristan Osmanlı hükümetinin bu taleplerini yerine getirebileceği uygun yatırım alanları bulmak istemiştir.

Karadeniz havzası henüz Almanlar tarafından kullanıma açılmadığından Avusturya-Macaristan için uygun bölgelerdi. Henüz savaş arifesindeyken Paul Rohrbach, *Der Österreichische Volkswirt* dergisindeki "Avusturya-Macaristan'ın Anadolu'daki Faaliyetleri" başlıklı makalesinde Karadeniz Bölgesi'ni Avusturya-Macaristan sermaye yatırımları için tavsiye etmiştir. Bu bölge Avrupalı devletler tarafından şimdiye kadar "keşfedilmeyen" Sinop'tan Kızılırmak'ın ağzına kadar olan bölgeydi. Bölge orman bakımından ve henüz tam olarak araştırılmasa da mineral bakımdan da zengindi. Rohrbach'ın monarşi için son derece yararlı olacağını düşündüğü bir de projesi vardı: İnebolu ve Ereğli'den başlayarak Karadeniz'den ve Tuna'dan geçerek monarşinin kalbine giden bir ulaşım yolu inşa edilebilirdi.⁷⁸ Avusturya-Macaristan'ın Kızılırmak havzası içerisinde gerçekleştirmek istediği projeler ormancılık, demiryolu gibi çeşitli başlıkları içermektedir.⁷⁹ Ayrıca Ankara-Sivas⁸⁰ arasında yapılacak olan demiryolu hattı projesinin de bir ayağını söz konusu bölgeyi kalkındırma çabası oluşturmaktaydı. Denilebilir ki savaş arifesinde Güney Anadolu'ya olan ilgi savaş zamanı Karadeniz'e kaydırılmıştır.

1916 yılının Ekim ayında İsmail Hakkı Paşa, Pomiankowski'den söz konusu bölgede araştırma ve çalışma yapacak Avusturyalı ve Macar uzmanlar talep etmiştir. Avusturya-Macaristan Harbiye ve Hariciye nezaretleri arasında yapılan müzakereler ve yazışmalarla konu tartışılmıştır. Pallavicini'ye göre Pomiankowski'nin ve İsmail Hakkı Paşa'nın desteklediği Osmanlı hükümetinin bu projesinin taslağı henüz çok belirsizdi ve böyle bir proje ancak gelecekte başarıya ulaşabilirdi. Ancak içinde bulunan askerî koşullar sayesinde Osmanlı Harbiye Nezareti'nin elindeki yetki gücü fazlaydı ve savaş sonrasında Harbiye Nezareti ve buna bağlı olarak İsmail Hakkı Paşa eski yetki sınırına geri dönmek zorunda kalacaklarından bu projenin gerçekleşmesi ileride daha da zorlaşabilirdi.

⁷⁷ "Das Zukunftsprogram des Osmanenreiches", *Neues Wiener Journal*, 4 Haziran 1916.

⁷⁸ Paul Rohrbach, "Österreich- Ungarns Betätigung in Kleinasien", *Der Österreichische Volkswirt*, Yıl 6, No.33, 1914.

⁷⁹ Jung, *age.*, s. 130.

⁸⁰ Ankara- Sivas arasında yapılması planlanan demiryolu hattı inşasına savaş döneminde başlanmış olsa da hat savaştan sonra 1919 yılında tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları: 1923-1950*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s.75.

Oysaki projenin gerçekleşmesi Avusturya-Macaristan için son derece yararlıydı.⁸¹ Nihayetinde Hariciye Nezareti 21 Şubat 1917 tarihinde söz konusu projenin gerçekleştirilmesinin son derece yararlı olduğunu ve Avusturyalı uzmanların da bunun için hazır olduklarını belirtmiştir.⁸² Avusturya-Macaristan'ın Kızılırmak havzasında gerçekleştirmek istediği maden, ziraat alanında yapılacak reform faaliyetlerini kapsayan projenin içinde Avusturyalı ve Macar büyük madenciler de vardı. Cavid Bey'in günlüğünde belirttiği gibi söz konusu proje bir milyar masraflı bir projeydi ve Škoda ve diğer bazı Avusturyalı şirketler de işin içindeydi. Proje, Viyana Hariciye ve Harbiye nezaretleri tarafından fantastik görölse de Pomiankowski'nin çabaları sonucunda hükümet işe el atmıştır.⁸³ Neticede çeşitli alanlarda inceleme yapmak üzere bilim insanları ve uzmanlar Osmanlı Devleti'ne gelmişlerdir.⁸⁴ Ziraat alanında çalışma yapmak için Yarbay Kosterz, ormancılık faaliyetleri için Eduard Löw, maden teknisyeni olarak Yarbay Veith, baraj inşaatı için mühendis Born ve elektro-teknik içinse Yarbay Lindner görevlendirilmiştir.⁸⁵ Pomiankowski'ye göre uzmanların Osmanlı hükümeti ile imzaladıkları kontratlar sayesinde Avusturya-Macaristan büyük bir kazanım elde etmişti. Güvenilir uzmanlar sayesinde Avusturya-Macaristan Osmanlı Devleti'ndeki iktisadî gelişmelere müdahale edebilecekti. Uzmanların en çok dikkat etmeleri gereken husus Osmanlı Devleti'nde başlayan ulusal kalkınma ile işbirliği ve dayanışma içinde olduklarını kanıtlamaktı çünkü söz konusu ulusal kalkınmanın güçlendirilme çabası Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne olan nüfuzunu artırmak için garanti sağlayan en temel gelişmeydi.⁸⁶

Avusturya-Macaristan savaştan önce de aslında bu projenin başlangıcı sayılabilecek bazı adımlar atmıştır. Ormancılık alanında uzmanlaşmış bazı araştırmacıları Anadolu'ya göndererek araştırma yapmalarını sağlamıştır. Ormancılık alanında çalışan deneyimli isim Hermann Veith idi.⁸⁷ Veith (daha sonra bu görevi yukarıda belirtildiği gibi Eduard Löw devralmıştır.) savaşta Osmanlı Devleti'ne tekrar gelerek burada çalışmalarına devam etti. Veith ve kendisinin oluşturacağı ekip Osmanlı hükümetine ormancılık tekniği hakkında

⁸¹ HHStA, A.R. F77/19, Pallavicini'den Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'ne, Nr. 4527/A. 8 Aralık 1916.

⁸² HHStA, A.R. F 77/19, Prot. Nr. 44.132. 10 Mart 1917.

⁸³ *Cavid Bey- Meşrutîyet Ruşnamesi: III*, yay. haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 338.

⁸⁴ Jung, *age.*, s. 129.

⁸⁵ HHStA, A.R. F 77/19, Pomiankowski'den Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanlığına, 27 Şubat 1917; Pomiankowski, *age.*, s. 322.

⁸⁶ HHStA, A.R. F 77/19, Pomiankowski'den Ordu Başkomutanlığına, 16 Nisan 1917.

⁸⁷ HHStA, A.R. F 77/19, Nr. 1817/A. 3 Haziran 1914.

bilgi verecek, devletin denetiminde faaliyet sürdürecektir orman işletmeleri kuracaktı. İlk aşamada, on yıllık süreç içerisinde on adet orman işletmesi açılacak ve her bir işletmede Veith'in danışmanlığında çalışacak olan uzmanlar bulunacak; bu uzmanların iki tanesi Avusturyalı olacaktır. İlk orman işletmesinin 1917 yılında açılması planlanmıştır.⁸⁸ Ancak faaliyetler Osmanlı hükümetinin bütçe yetersizliği gerekçeleriyle sınırlı bir çerçevede kaldı. Yine de Veith ve diğer arkadaşlarının çalışmaları sonucunda ormanlardan nasıl verimli bir şekilde faydalanılacağını belirten orman amenajmanı hazırlanmıştır. 1917 yılında "Ormanların Usul-u İdareleri Fenniyeleri Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, öngördüğü Orman Amenajmanı Yönetmeliği Tasarısı Avusturya'da uygulanan esaslara uygun olarak Veith ve arkadaşları Josef Pinsker, Franz Stumfohl, Karl Gaigg, Gustav Micklitz ve Walter Kreibich ile beş Türk orman mühendisi Sadullah Malkoç, Ali Bekir, Mehmet Emin, Bahattin ve Salih Sıtkı tarafından hazırlanmıştır.⁸⁹ Aralık 1917'de Grödel Biraderler isimli Avusturya-Macaristan kereste firmasına elli yıllığına Kastamonu-Bolu ormanları için kereste imtiyazı verilmiştir.⁹⁰ Karadeniz bölgesi için gündeme gelen ama gerçekleştirilemeyen diğer bir proje de Samsun'a bir okul açılmasıydı. Samsun Konsolosu Ernst Kwietkowski'nin değerlendirmelerine göre Samsun, zengin bir hinterlanda sahipti ve savaş zamanı inşası duran Samsun-Sivas demiryolu hattı tamamlandığında daha da değerlendirilecekti. Ayrıca Trabzon'un aksine (orada Müslüman nüfus daha fazlaydı ve Rumlar 1/3 ile azınlıktı.) Samsun'da Rumlar ağırlıktaydı. Şehrin gelişimi son yirmi yıl içinde artmıştı ve Avrupalılar burada Trabzon'dan ziyade daha etkindi ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının sayısı da daha fazlaydı. Bu sebeple konsolosa göre savaştan sonra (*friedensschluss*) burada bir Avusturya (Macaristan) okulu açılabilirdi ve bu sayede Karadeniz bölgesindeki kültürel çabalar da bir koruyucu kazanırdı.⁹¹

1917 yılının son aylarında Enver Paşa ve Pomiankowski arasında geçen bir görüşmede de Avusturya-Macaristan uzmanlarının bahsi geçmiştir. Enver Paşa Osmanlı ordusu için gerekli olan dekovil ve teleferik gibi ihtiyaçları talep ettikten sonra konuyu Osmanlı Devleti'ndeki Avusturyalı uzmanlara getirmiştir. Enver Paşa söz konusu uzmanların barış zamanında da Osmanlı Devleti'nde kalmalarını dilediğini belirterek özellikle yer üstü, baraj inşaatı için mühendisler, mimarlar ve demiryolu uzmanlarına talep olduğunu bu kişilerin kalmaya devam ettikleri sürece Osmanlı Devleti'nde istedikleri gibi seyahat edebileceklerinden

⁸⁸ HHSStA, A.R. F 77/19, Pallavicini'den Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'ne, Nr. 4463/A. 1 Aralık 1916.

⁸⁹ İsmail Eraslan, "Türkiye'de Orman Amenajmanının 128 Yıllık Tarihsel Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1, 1985, s. 15.

⁹⁰ Kate Fleet, "Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Yabancılar Verilen İmtiyazlar", *Kebikeç*, Sayı 39, 2015, s. 343-362; Pomiankowski, *age.*, s. 321.

⁹¹ HHSStA, PA XXXVIII-370, Konsolos Kwietkowski'den Czernin'e, 24 Mart 1917.

ve Avusturya-Macaristan sermayesinin de bundan istifade edeceğinin altını çizmiştir. Bu görüşmede ayrıca Samsun- Sivas arası demiryolu hattının yapımı sayesinde Anadolu'nun Karadeniz ve Tuna aracılığıyla doğrudan Budapeşte ve Viyana'ya da bağlanabileceği bir ulaşım yolu da gündemdeydi. Bu görüşmeden son derece olumlu olduğunu belirten Pomiankowski Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti'ne yazarak daha kaç tane uzmanın gönderilebileceğini sormuştur.⁹²

Avusturya-Macaristan'ın bir başka projesi de Osmanlı Devleti'ne şeker fabrikası kurmaktı. 1916 yılında bu ticareti geliştirmek adına Osmanlı Devleti topraklarında şeker pancarı ve ham şeker fabrikası açmak gibi bir teşebbüste bulunuldu. Bu fikrin meydana gelmesine Osmanlı hükümetinin de şeker fabrikası kurulması yönündeki eğilimleri etki etmiştir. Savaş sırasında kurulan İktisadiyat Meclisi'nin 15 Ocak 1917 tarihindeki ikinci toplantısında aldığı bir karara göre Osmanlı Devleti'nde bir şeker fabrikası kurulması yönünde harekete geçilmeliydi.⁹³ Osmanlı hükümetinin şeker fabrikası kuracak olan kişilere sübvansiyon sağlaması ve bazı muafiyetlerde bulunacak olması Avrupalı başka devletlerin de şeker fabrikası kurulması için imtiyaz almak adına Osmanlı hükümetine başvurmalarını sağlamıştır. Avusturya-Macaristan bu konuda araştırmalar yapmaya başlamıştır. Nestomitz (Çek Cumhuriyeti)'de bulunan şeker rafinerisi müdürü Patocka, Osmanlı Devleti'nde böyle bir fabrikanın nerede kurulabileceği hakkında bir rapor hazırlamıştır. Anadolu'da araştırmalar yapan Patocka, söz konusu fabrika için Bursa ve Mihaliççik'i uygun görmekteydi. Bursa, şeker fabrikasının kurulması için uygun koşullara sahip olmak yanında aynı zamanda zengin tarımsal arazilere de sahipti ve hayvancılık için de uygundu. Ayrıca rapordan çıkan bir sonuca göre Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki toprakları Avrupa'daki topraklarına göre daha bereketliydi. Patocka, Anadolu'ya yaptığı seyahatte gördüğü yerlerden son derece etkilendiğini raporuna da yansıtmıştır. Nitekim raporun sonuç kısmına Anadolu'nun bereketli topraklarından yararlanmak adına birçok alanda faaliyete geçilebileceğini eklemiştir.⁹⁴

Avusturya-Macaristan bu konuda araştırma yapmak için sırf Patocka'yı görevlendirmemiştir. Harbiye Nezareti de uzun zaman önce Osmanlı Devleti'nde olan Yüzbaşı Pauer'e şeker fabrikası konusunda bir keşif yapmak üzere emir vermiştir. Pauer'in raporu şeker üzerine olsa da rapordan çıkan sonuçlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin savaş sırasındaki iktisadî durumuna da ışık tutmaktadır. Rapora göre Osmanlı Devleti savaş boyunca şeker, ispirto,

⁹² HHStA, A.R. F 77/19, Pomiankowski'den Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti'ne, 23 Kasım 1917.

⁹³ Toprak, *age.*, s. 182.

⁹⁴ HHStA, A.R. F. 90-15, Patocka, 10 Ekim 1916.

barut gibi temel sanayi dallarında kendi kendine yeterli duruma gelerek dışarıya olan bağımlılığını azaltmak istiyordu. Bu amaçla Osmanlı hükümeti de adımlar atarak komisyonlar kurdurtmuştu ve bu komisyonlar Osmanlı Devleti topraklarında şeker pancarı yetiştirip yetiştirmediği ve bu üretim için yeterli su kaynakları olup olmadığı konusunda araştırmalar yapıyorlardı. Osmanlı hükümetine Avusturya-Macaristan da dâhil olmak üzere Almanya ve Hollanda'dan da şeker fabrikası imtiyazı konusunda teklifler gelse de Pauer'e göre Osmanlı Devleti'nde şeker fabrikası kurulması için gerekli iktisadî alt yapı mevcut değildi. Kendisinin gerekli alt yapının olmamasından kastı ise Osmanlı tarımında hala ilkel tarım yöntemlerinin kullanılıyor olması ve çiftçilerin de henüz modern tarım tekniklerine uygun bir bilince sahip olmamalarıydı. Devletin sübvansiyonları ile şeker fabrikası kurmak ve şeker pancarı yetiştirmek aydın ve çalışkan toplumlarda bile uzun yıllar alabilecekken Osmanlı Devleti'nde bu şartların mevcut olmaması yakın gelecekte bir şeker fabrikası kurulması ihtimalini mümkün kılmamaktaydı. Ayrıca pancarın üretildiği yerden alınıp fabrikaya nakledilmesi için de uygun ulaşım yollarına ihtiyaç vardı.⁹⁵ Avusturya-Macaristan şeker fabrikası konusunda bu adımları atarken bu sırada Almanya'nın da Osmanlı hükümeti ile aynı amaç için görüştüğü bilinmektedir. Almanya Hamburg'daki Waren- und Handelsgesellschaft'ın uzun görüşmelerinden sonra uzmanlardan oluşacak bir heyetin Osmanlı Devleti topraklarında araştırmalar yapabileceği iznini almıştır. 1917 yılında Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde bir şeker fabrikası açma planları gündeme geldiği ve olumlu gelişmeler yaşandığı bilinmektedir.⁹⁶ Ancak Trautmansdorff'a göre şeker fabrikası kurulma ihtimali pek de gerçekçi değildi. Bunun nedeni ise Osmanlı tarım ekonomisinin böyle bir fabrikanın işletilmesini sağlayacak bir kapasitesi yoktu ve işgücü konusunda da ciddi sıkıntılar vardı.⁹⁷

Osmanlı Devleti'nde modern tarım yöntemlerinin kullanılamamasının yarattığı verimsizliğe bir örnek olarak da meyve ağaçları verilmiştir. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung* gazetesindeki bir habere göre Osmanlı toprakları meyve ağacı yetiştirmek için son derece verimliydi. Ancak bu konuda gereken bakım yapılmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde ılıman ve sıcak iklimlerde yetişebilen her türlü meyveyi bulmak mümkündü. Örneğin kirazlar Mayıs ayının ortasından itibaren pazarlarda satılıyordu. Kayısı ağacı da çok fazlaydı. Kayısılar Şam, Konya, Diyarbakır ve Malatya'da yetişiyordu. Bunların yanında Bursa'da da şeftali yetişiyordu. Armutlar pek lezzetli olmasa da Ankara armudu lezzetliydi ve bu sebeple de pahalıydı. Türkler için en değerli elma ise Amasya elmasıydı. İncirler ise mükemmeldi. İzmir özellikle İncir ihracatında ilk sırada geliyordu.

⁹⁵ HHHStA, A.R. F. 90-15, Pauer, 1 Mart 1917.

⁹⁶ Almanya'nın bu konudaki uğraşları için ayrıca bkz. Mehmet Karayaman, "Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 2010, s. 297-318.

⁹⁷ HHHStA, A.R. F. 90-15, Trautmansdorff'dan Hariciye Nezareti'ne, N.1507/A. 4 Nisan 1917.

En çok tüketilen meyvelerden biri de duttu. Meyve Anadolu'da alt sınıftan insanlar arasında yazın ekmek ile yenilen temel bir besindi. Ceviz ise her yerde yetiştirilen bir üründü. Ceviz özellikle Hamburg ve Marsilya'ya ihraç edilen önemli bir ticari üründü. Fındık yetiştiriciliği ise özellikle Karadeniz bölgesinde son derece yaygındı. Giresun ve Trabzon ilk sırada geliyordu. Bunlar haricinde ayva ve çilek de yetiştiriliyordu. Modern meyvecilik Osmanlı Devleti'nde henüz bilinmeyen bir alandı ve üretici bilinçlendirilirse meyvecilikten büyük bir ihracat payı elde edilebilir ayrıca konserve ve meyve suyu sanayisi de burada kurulabilirdi.⁹⁸ Savaş zamanı Osmanlı Devleti'nde ders vermeye gelen Avusturyalı inşaat mühendisi Karl Terzaghi de Osmanlı Devleti'nin sulama projeleri hakkında *Osmanischer Lloyd* gazetesi için geçmişten savaş zamanına kadar Anadolu topraklarının verimliliğinden övgüyle bahsettiği bir yazı hazırlamıştır. Modern tarım teknikleri ile Anadolu'da sulama projeleri hayata geçirilebilirdi.⁹⁹

Savaşın son yılının ilk ayında hazırladığı bir raporunda aslında Pallavicini savaş arifesinde savunduğu düşüncelerin arkasında olduğunu ve öngörülerinin gerçek olacağını tekrar altını çizmiştir. Bu öngörülere göre Osmanlı Devleti'nin Araplardan oluşan bölgeleri Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı ve bu siyasî, ekonomik ve askerî açıdan bir dezavantaj değil tam tersi bir avantaj yaratacaktı. Anadolu, İstanbul ve Trakya'dan oluşan bir Türkiye bile yeterince değerli olacaktı. Osmanlı Devleti bağımsız bir devlet olarak ayakta kalabilse bile iktisadî açıdan Merkezi devletlere bağlı olacaktı. Savaş sırasında Osmanlı devlet adamlarında ve farklı kesimlerde şovenist eğilimler artmış olsa bile savaşın sonra bu düşünceler yok edilerek Osmanlı Devleti'nin iktisadî yönden sadece Merkezi devletler sayesinde kalkınabileceği fikrinin yerleştirilmesi gerekirdi. Pallavicini'ye göre Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki toprakları ile ilgilenmek yerine Anadolu'daki bölgeler ile ilgilenmek gelecek için daha büyük imkânlar sağlayacaktı. Pallavicini'nin tespitlerine göre Almanya Konya, Ankara, Bursa, Adana, İzmit hattındaki toprakların iktisadî kalkınmasını üstlenecekti; Avusturya-Macaristan ise Kastamonu, Bolu ve Samsun hattı ile ilgilenebilirdi. Karadeniz bölgesi Karadeniz'den Tuna yoluyla Avusturya-Macaristan'a da bağlantı kurulabileceğinden Avusturya-Macaristan için uygun bir yayılma alanıydı. Osmanlı Devleti'nden imtiyaz almak için Osmanlı hükümetinin desteğinin alınması şarttı. Bu şart sırf Avusturya-Macaristan için değil Almanya ve diğer Avrupalı devletler için de geçerliydi.¹⁰⁰

⁹⁸ "Die Obstbaumzucht in der Türkei", *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 10 Mayıs 1916. Haberi kaleme alan Gustav Herlt, Avusturya ve Alman gazetelerinin temsilcisi olarak uzun yıllar İstanbul'da bulunmuştur.

⁹⁹ "Zur Türkisch- asiatischen Bewässerungsfrage", *Osmanischer Lloyd*, 26-27 Haziran 1917.

¹⁰⁰ HHStA, PA XII- 212, Pallavicini'den Czernin'e, N. 4/P, 12 Ocak 1918.

Tarım örneği gibi madencilik alanında da benzer gelişmeler yaşanmıştır.¹⁰¹ Kömür savaşın en stratejik maden ürünüydü.¹⁰² Osmanlı Devleti'ndeki madencilik Osmanlı hükümetinin bu alanda verimliliği arttırmak istemesi nedeniyle savaştan önceki dönemlerde de yabancı uzmanların ve sermayedarların ilgi alanı olduğundan bu ilgi savaş sırasında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin madencilik alanında yabancı sermayeye, teknik desteğe olan ihtiyacı sonucu Avrupalı birçok uzman mühendis Osmanlı Devleti madenlerinde çalışmışlardır.¹⁰³ Bu ilgi savaş sırasında da sürmüştür. Avusturya-Macaristan hem ticaret geliştirmek hem de sermayedarları için yatırım alanları bulmak adına bu konuda girişimlerde bulunmuştur. Bu sebeple denilebilir ki madencilik alanında iki devletin ilişkisi savaştan zaferle ayrılmak ve Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasında karşılıklı çıkarlar çerçevesinde ele alınmalıdır.

Savaş zamanı kömürün büyük bir kısmı donanma için ayrıldığından diğer yerlere verilen kömürde sıkıntı yaşanmıştır.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti'ne tahsis edilen trenlerin büyük kısmı kömür sevkiyatı için kullanılmaktaydı.¹⁰⁵ Savaş sırasında kömür ihtiyacı arttıkça kömür madeni bulma çalışmaları da hızlanmıştır. İngiltere'nin kömür alanındaki çalışmaları savaş zamanı yerini Almanlara bırakmıştır.¹⁰⁶ Bu çalışmalar sonrasında Osmanlı Devleti'nin kömür rezervleri açısından fakir olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin İstanbul'a da kömür sevkiyatının kolay olacağı Yalova'da, Terkos Gölü'nde çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca Diyarbakır'da da kömür madenleri bulunmuştur. Musul'da da Alman ve

¹⁰¹ Jung, *age.*, s. 128.

¹⁰² Kömürün savaş sırasında önemi Ereğli kömür madenleri ile alakalı çalışmada da görülebilir. Hamdi Genç, *Ereğli Kömür Madenleri: 1840-1920*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim dalı, 2007, s. 119.

¹⁰³ Osmanlı Devleti'ne Avusturya-Macaristan'dan daha önce de maden mühendisleri gelerek devletin üst kademelerinde görev almışlardır. Bunun en dikkat çekici örneği ise Maden-i Hümayun Başmühendisi olarak görev yapan Gustave de Pauliny'dir. Kendisi Tanzimat'ın ilanı arifesinde Osmanlı Devleti'ne davet edilerek Keban- Ergani madenlerinin islahı için görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde yabancı maden uzmanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2011, s. 82.

¹⁰⁴ Genç, *age.*, s.119.

¹⁰⁵ Erich Ludendorff, *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, yay. haz. Asiye Yıldırım, Dün Bugün Yarı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 267.

¹⁰⁶ Yüksel Kaştan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kömür Ocaklarının İşletilmesi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 19. Almanya'nın savaştan önce 1913 yılında ürettiği taş kömürü miktarı 192 milyon tonken ihtiyacı olan kömür miktarı 168 milyon tondur. Ancak savaş gibi olağanüstü bir durumda kömüre olan ihtiyaç artmıştır. Gotthard Würfel, *Die Bedeutung der Kohle für die Kriegswirtschaft und für das wirtschaftliche und politische Leben der Kulturvölker*, Globus Wissenschaftliche Verlagsanstalt, Dresden und Leipzig, 1919, s. 8.

Avusturyalı mühendisler tarafından işletmeye açılmış olan ve artık Osmanlılar tarafından işletilen kömür ocakları vardı.¹⁰⁷ Osmanlı Devleti'nden birçok maden ürünü Avusturya-Macaristan fabrikalarına gönderilmiş bu sayede Osmanlı hükümeti de sipariş talebinde bulunabilmiştir. Savaş boyunca Osmanlı Devleti'nden Avusturya-Macaristan'a yapılan bakır sevkiyatı çeşitli şirketler, tüccarlar, Hilâl-i Ahmer, demiryolları, ordu gibi farklı kurumların ve bireysel taleplerin ihtiyacı olan ürünler için yapılmıştır. Örneğin Mensucat fabrikaları, Limanlar İdaresi, 3. ve 4. Ordunun talepleri için Avusturya-Macaristan'a bakır gönderilmiştir.¹⁰⁸ Maden ürünlerinin bazıları Osmanlı hükümetinin ihtiyacı olan çeşitli aletlerin ve malzemenin üretimi için hammadde sağlamak için gönderilmiştir. Bazıları da Avusturya-Macaristan'ın ihtiyacı için Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti tarafından talep edilmiştir. Avusturya-Macaristan askerî sanayisi savaş başladıktan sonra üretimdeki verimlilik konusunda herhangi bir sorun yaşamasa da 1915 yılının ikinci yarısından itibaren kapasite konusunda ilk sıkıntılar hissedilmeye başlanmıştır. Avusturya-Macaristan savunma sanayisi için gerekli olan hammaddenin savaş ilerledikçe azalması ve siparişlere yetişilememesi nedeniyle fabrikalar yurtdışından siparişlerde bulunmuşlardır. 1916/17 kış dönemi hammadde temininde sıkıntının en çok yaşandığı dönemdir.¹⁰⁹ Ereğli kömürünün nakli için Trabzon- Zonguldak arası demiryolu inşası için Avusturyalı uzmanlarla görüşmek de gündeme gelmiştir.¹¹⁰

Maden konusunda yapılan çalışmalar savaşın devamlılığı için gerekli olsa da bu alandaki ilişkilerin diğer bir ayağı yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti'ndeki madencilik faaliyetlerini geliştirmek için atılan adımlardır. Hem Avusturya-Macaristan'ın savaş sırasındaki ihtiyaçlarını giderme amaçlı şirketler tarafından hem de Avusturya-Macaristan'ın savaş sonrası Osmanlı Devleti'ndeki iktisadî nüfuzu pekiştirici bir araç olarak görüldüğü için geliştirilmiştir. Bu amaçla Avusturyalı ve Macar şirketler tarafından Osmanlı Devleti'ne maden ocakları konusunda araştırma yapmak üzere heyetler gönderilmiştir. Bu heyetler Schaffer'in denetimi altında Osmanlı Devleti'nde araştırma gezileri düzenlemişlerdir.¹¹¹ Heyet iki grup halinde Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Bir

¹⁰⁷ "Kohlen und Erdöl in der Türkei", *Die Welt des Islams*, Band IV, Heft 1/2, 1916, s. 95.

¹⁰⁸ Taylan Esin'in çalışmasında bulunan bir cetvel Osmanlı Devleti'nden Almanya ve Avusturya-Macaristan'da bulunan hangi fabrikalara ve kurumlara bakır gönderildiğini göstermektedir. Taylan Esin, "I. Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya'ya Bakır İhracı", *Toplumsal Tarih*, Sayı 233, 2013, s. 36.

¹⁰⁹ Christian Ortner, "Zwischen Innovation und Stagnation", *Wirtschaft, Technik und das Militär: 1914- 1918*, yay. haz. Herbert Matis, Juliane Mikoletzky, Wolfgang Reiter, LIT Verlag, Wien, 2014, s. 152.

¹¹⁰ Necati Çavdar, "Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 89, s. 100.

¹¹¹ Pomiakowski, *age.*, s. 267.

grup Škoda- Witkowitz adına diğeri de Prager Eisenindustrie ve Österreich Bergwerk und Hüttenwerk şirketi adınaydı. Her iki komisyon da Pallavicini'nin desteği altında çalışacaktı. Pallavicini Schaffer'i Enver Paşa'ya bizzat takdim etmiştir. Heyetin çalışmaları için her türlü kolaylığın sağlanacağını garantisini veren Enver Paşa'nın belirttiğine göre Osmanlı Devleti'nde hali hazırda iki Alman araştırmacı Anadolu'da çalışmalar yapsa da Osmanlı Devleti topraklarının genişliği sayesinde Almanya yanında Avusturya-Macaristan araştırmacıları için de yer vardı.¹¹² Maden araştırması konusunda 1916 yılının sonunda varılan diğeri bir anlaşma da Viyana'da kurulması planlanan bir maden şirketi olmuştur. Osmanlı madenleri konusunda ise araştırmalara devam edilmiştir. Avusturyalı şirketler ve Škoda'nın müdürleri arasında 15 Aralık 1916 tarihinde bir toplantı yapıldı ve alınan karar göre Osmanlı Devleti'nden yukarıda sayılan madenlerin sevkiyatı için Viyana'da Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan ortak bir maden şirketi faaliyete geçirilmesi ve İstanbul'a da bir şube açılmasına karar verilmiştir. Bu şirkete Avusturya-Macaristan'dan Österreich Alpine Montan, Österreich Berg- Hüttenwerks, Österreich- Ungarn Staatseisenbahn, Prager Eisen Industrie, Rimamurany Salgo Tarjaner Eisenwerke, Škoda ve Witkowitz Bergbau und Eisenhüttengewerkschaft şirketleri katılacaktı. Škoda, Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti'ne bu kararı bildirerek Osmanlı hükümeti ile de temaslara başlanıldığını yazmıştır.¹¹³ Şirketin faaliyetleri hakkında net bir bilgi yoktur.

Osmanlı Devleti'ndeki maden cevherleri ve bunların nasıl değerlendirilebileceği konusundan savaş sırasında Avusturya-Macaristan tarafından yapılan önemli bir çalışma da İzmir Konsolosluğunda dragoman olarak görev Gabriel Saman'ın kitap çalışmasıdır.¹¹⁴ Konsolos Radimsky'den Pallavicini'ye yazılan mektupta Gabriel Saman hakkında övücü sözler söylenerek kendisinin Arap asıllı ve önceden İtalyan vatandaşı olduğu daha sonra Avusturya vatandaşı olduğunu ve Avusturya-Macaristan'a tüm vatanseverliği ile bağlı olduğunu belirterek İmparator Franz Joseph'in cephelede savaşa doğrudan katılmasa da savaşa yararı olan siviller için vermek istediği madalya için kendisini önermiştir.¹¹⁵ Saman'ın eserinin ilk cildi 1916 yılının sonlarında tamamlanmıştır. Radimsky'nin belirttiğine göre Saman'ın çalışması Avusturyalı ve Macar sermayedarların ve sanayicilerin dikkatini çekecek ve Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti iktisadî ilişkilerinin geliştirilmesi için büyük bir katkı yapacaktı. Eserin birinci cildi basılmış olsa da madenler hakkındaki istatistiklerden oluşan ikinci cildi İzmir'deki kâğıt yokluğu

¹¹² KM- 1932, Trautmansdorff'dan Harbiye Nezareti'ne, N.50.728, 12 Mayıs 1916.

¹¹³ KM- 1932, 32 6/5-8, 16 Aralık 1916.

¹¹⁴ Gabriel Saman, *Berg und Minenwesen im Osmanischen Reich: Legislative, Geologische, Wirtschaftliche und Historische Studie*, Cilt 1, 1916.

¹¹⁵ HHStA, F 70/12, Radimsky'den Pallavicini'ye, Nr. 28/p.r. 7 Nisan 1916.

ve yayıncılık gibi teknik eksikliklerden dolayı tamamlanamamıştır.¹¹⁶ Saman'ın çalışmasına daha yakından bakıldığından Osmanlı Devleti madenlerinin bir listesi verilerek hangi bölgede hangi madenin çıkarıldığı gibi ayrıntılı bilgiler içerdiği görülmektedir. Buna göre örneğin linyit kömürü, antimon (rastık taşı), nikel, zımpara, krom, borasit, kükürt, taş kömürü, civa, petrol, kurşun, çinko, gümüş, altın, lüle taşı, bakır, mangan, demir gibi madenler hakkında bilgi verilmiştir. Saman'ın eseri, Radimsky'nin de belirttiği gibi Osmanlı Devleti'ndeki madenlerle ilgilenen madencilik şirketlerine de ulaştırıldı. Prager Eisen Industrie, Österreichisch- Ungarische Staats- Eisenbahn, Ungarische Bank und Handels Aktiengesellschaft gibi şirketlere ve Österreichische Handelsmuseum'a da gönderilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda iç politikada aldığı kararlar ve müttefiklerle olan ilişkisi Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan tabloya göre şekillenmiştir. Avusturya-Macaristan Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini geliştirmek istemiş; iktisadî yatırım alanları yaratmak bu isteğin itici gücü olmuştur.

Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı devlet adamları ile olan müzakerelerini yürüten en önemli isimler Sefir Pallavicini ve Askerî Ataşe Pomiankowski'dir. Her iki diplomatın da Viyana'ya gönderdikleri raporlar sayesinde hem Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikası izlenebilir hem de Osmanlı Devleti'nin iktisadî, askerî durumu hakkında değerli bilgiler elde edilebilir. İstanbul'daki sefaret haricinde Osmanlı topraklarında konsolosluk açmak için hangi kıstaslara dikkat edildiği ve aynı şekilde konsolos raporları da bölgelerin siyasî, iktisadî durumu hakkında bilgiler verir. Bu makalede de görüldüğü gibi İzmir, Samsun konsolosları Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki varlığını pekiştirmek için gayretli bir şekilde çalışmışlardır.

Savaş dönemi kurulan ittifak ile Avusturya-Macaristan'ın bu amacı yerine getirmesi kolaylaşmıştır. Savaş koşulları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden talepleri arasında ilk sırada malî destek ve askerî mühimmat gelir. Almanya malî destek açısından ilk sırada gelse de Avusturya-Macaristan savunma sanayisi de Osmanlı cepheleleri için önemli bir güç olmuştur. Bataryaların askerî başarısı kadar bataryalarla beraber gelen subayların Osmanlı birlikleri ve halkı ile olan olumlu ilişkileri de Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ndeki varlığını pekiştirmeye yardım etmiştir.

---

¹¹⁶ HHStA, F 70/12, Radimsky'den Hariciye Nezareti'ne, 17 Kasım 1916.

Bataryaların cephelerdeki başarıları diğer alanlardaki ilişkileri de geliştirmiştir. Özellikle 1916 yılı sonlarından itibaren Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ilişkileri daha da derinleşmiştir. Bunun bir yansıması da Osmanlı Devleti topraklarındaki tarım, maden ve bayındırlık gibi çeşitli başlıklar altında yaşanan gelişmelerde ortaya çıkmaktadır. Savaş zamanı bu alanlarda atılan adımlar cephelere yapılan askerî destekler kadar birinci dereceden gerekli değildir. Maden çalışmaları sayesinde savaş zamanı ortaya çıkan ihtiyaçlar için elbette yarar sağlanmıştır ancak madencilik alanında yapılan uzman heyetlerin çalışmaları, keşif gezileri ve aynı şekilde şeker fabrikası kurma girişimleri savaş sonrasına hazırlık amacıyla Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne nüfuz isteği çerçevesinde açıklanabilir. Bu yüzden savaş koşulları altındaki ittifakın gereği olan ilişkilerin bir de arka planda kalan, görünmeyen bir diğer yüzü daha olduğu söylenebilir. Savaş sona erdikten sonra Osmanlı Devleti dağıldığında Avusturya-Macaristan Osmanlı topraklarında tıpkı Almanya gibi kendi çıkar alanlarını belirlemek ve bunları korumak amacındaydı. Anadolu'nun verimli toprakları bunun için en uygun bölge olarak seçilmiştir.

Osmanlı Devleti de aynı şekilde savaş sonrasına bir hazırlık yapma amacıyla müttefiklerinin uzman ve teknolojik desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu taleplerin bir araya geldiği denge noktasında ise Osmanlı millî iktisat politikaları bulunur. Osmanlı Devleti savaş zamanı artan millî iktisadî bilinç ile Avrupalı devletlerin sermaye, teknoloji, yatırım, imtiyaz alanları gibi taleplerine bir sınırlama getirme ve bu taleplerin içine bir “millî” sermaye vb. yerleştirmek gayretinde olmuştur. Osmanlı Devleti savaş başlangıcında kapitülasyonların kaldırılması kararını verdikten sonra savaş boyunca bu amaç etrafında hareket etmiştir. Bu makalede de görüldüğü gibi Osmanlı devlet adamlarının basına ve diplomatik temsilcilere yaptıkları açıklamalardan görülmektedir ki Osmanlı Devleti Almanya ve Avusturya-Macaristan ile kurduğu ittifakta müttefiklerin beklentilerine bu bilinç doğrultusunda temkinli yaklaşmışlardır. Dolayısıyla denilebilir ki savaş zamanı gelişen millî iktisadî bilinç Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile olan ilişkisinde merkezi bir rol oynamıştır.

Savaş sırasında Avusturya-Macaristan nüfuz çabalarında bir ilerleme kat etmiş olsa da bunlar yine de belirli bir seviyede kalmıştır. Bunun nedenleri savaş öncesi, savaş dönemi ve savaş sonrası gelişmeler çerçevesinde ele alınmalıdır. Avusturya-Macaristan'ın geçmişten gelen emperyalist bir dış politika anlayışı yoktu. Hantal bir bürokrasiye sahipti ve sermaye yatırımcısı bulmak kolay değildi. Rakibi Almanya ise hem sanayi hem de diğer altyapıları sayesinde uzun yıllardan beri Osmanlı Devleti'nde aktifti. Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne nüfuzu geç kalınması ve yetersiz sermaye gibi nedenlerle bir yere kadar gelebilmiştir. Savaşın beklenenden daha uzun sürmesi Avusturya-Macaristan'ın Rusya'ya karşı açtığı cephelerde başarısızlığa uğraması ve Almanya'dan askerî ve malî destek araması Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne olan askerî desteğinin, sermaye yatırımlarının neden düşük

olduğunun bir göstergesidir. En nihayetinde savaşın kaybedilmesi bütün bu nedenleri gölgede bırakmıştır.

Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ni tanıma istekleri Avusturya-Macaristan için de geçerlidir. Savaştan önce ve savaş sırasında uzmanlar, konsololar ve diğer konsolosluk çalışanları Osmanlı topraklarına seyahatler düzenlemişlerdir. Bu kişilerin raporları, gazete haberleri ve makaleler son derece değerli bilgiler içerdiğinden Osmanlı'nın iktisadî, sosyolojik, kültürel yapısını tanıma adına katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO (Babıali Evrak Odası)

HR. SYS (Hariciye Siyasi)

Österreichisches Staatsarchiv

HHStA (Haus-, Hof- und Staatsarchiv)

KA (Kriegsarchiv)

Sürelî Yayınlar

Tasvir-i Efkâr

Die Welt des Islams

Neue Freie Presse

Neues Wiener Journal

Der Österreichische Volkswirt

Pester Lloyd

Wiener Landwirtschaftliche Zeitung

Weltwirtschaftliches Archiv

Osmanischer Lloyd

İkincil Kaynaklar

AGSTNER Rudolf (2010) Der Palazzo di Venezia in Konstantinopel als k.k. Internuntiaturn und k.u.k. Botschaft bei der hohen Pforte 1799-1918 und das Palais in Yeniköy als Sommersitz der k.u.k. Botschaft 1899-1918, *Österreich in Istanbul I*, yay. haz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien, s.19-109.

----- (2010) Zur Geschichte der österreichischen Konsulate in der Türkei 1718-1918, *Österreich in Istanbul*, yay. haz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien, s. 137-175.

- (1997) Österreich- Ungarns Rüstungsexporte 1900-1914: in der Verwaltungspraxis des k.u.k. Aussen- und des Kriegsministeriums, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Cilt 35, Sayı 2, s.163-175.
- AKSAKAL Mustafa (2010) *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BABUNA Aydın (2012) *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Çev. Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BEREND Ivan (2003) *History Derailed: Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, University of California Press, Londra.
- BIHL Wolfdieter (1981) Die Beziehungen zwischen Österreich- Ungarn und dem Osmanischen Reich im Ersten Weltkrieg, IX. *Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 1185- 1206
- BIRKEN Andreas (1980) *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient im ausgehenden 19. Jahrhundert*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- BRIDGE, F.R. (1970) Tarde Venientibus Ossa: Austro- Hungarian Colonial Aspirations in Asia- Minor 1913-14, *Middle Eastern Studies*, Cilt 6, Sayı 3, s. 319-330.
- (1996) Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu: 1900-1918, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, yay. haz. Marian Kent, Çev. Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.36-59.
- BRUSATI Alois (1964) Die Wirtschaftliche Situation Österreich- Ungarns am Vorabend des Ersten Weltkrieges, *Österreich am Vorabend des Ersten Weltkrieges*, yay. haz. Institut für Österreichkunde, Stiasny Verlag, Wien.
- Cauid Bey- Meşrutiyet Ruznamesi: III* (2015) Hasan Babacan-Servet Avşar (Yay. Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇAVDAR Necati (2016) Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 89, s.95-130.
- ÇETİNKAYA Doğan (2004) *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇOLAK Mustafa (2010) Çanakkale Savaşları ve Almanya, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, s.35-47.
- DEMİR Necati (2011) Türkiye- Avusturya Eğitim İlişkileri, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt:3, Sayı:3, s.5-23.
- EKİNCİ İlhan (2014) *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları: 1856-1883*, Altınpost Yayıncılık, Ankara.
- ELMACI Mehmet Emin (2005) *İttihat- Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul.

- ERASLAN İsmail (1985) Türkiye'de Orman Amenajmanının 128 Yıllık Tarihsel Gelişimi, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, c. 35, s. 1.
- ESİN Taylan (2013) I. Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya'ya Bakır İhracı, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 233, s.34-40.
- FLEET Kate (2015) Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Yabancılara Verilen İmtiyazlar, *Kebikeç*, s. 39, s. 343-362.
- GENCER Mustafa (2015) *Jöntük Modernizmi ve "Alman Rabu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman ve Eğitim İlişkileri*, İletişim Yayınları, 3.bs. İstanbul.
- GENÇ Hamdi (2007) *Ereğli Kömür Madenleri: 1840-1920*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- GUTSJAHR Martin (1995) Rüstungsunternehmen Österreich- Ungarns vor und im Ersten Weltkrieg: Die Entwicklung dargestellt an den Firmen Skoda, Austro- Daimler und Lohner", *Viyana Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- HAYDAROĞLU POLAT İlknur (1990) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HAYRİ Abdülvahap (2008) *İktisadi Trabzon*, Melek Öksüz (Yay. Haz.), Serander Yayınları, İstanbul.
- İZGÜER Ahmet Zeki (1989) Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Avusturya'ya Verilen Ticari İmtiyazlara Dair, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 58, s. 75-86.
- JUNG Peter (1992) *Der k.u.k. Wüstenkrieg: Österreich-Ungarn im vorderen Orient 1915-1918*, Verlag Styria, Graz.
- KANGLER Franz (2010) Zur Geschichte des österreichischen St. Georgs-Kollegs Konstantinopel/Istanbul *Österreich in Istanbul*, Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien, s.175-200.
- KARAYAMAN Mehmet (2010) Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 25, s. 1, s.297-318.
- KAŞTAN Yüksel (2016) Osmanlı İmparatorluğu'nda Kömür Ocaklarının İşletilmesi, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s.1-26.
- KERNBAUER Hans, MÄRZ Eduard (1981) Das Wirtschaftswachstum in Deutschland und Österreich von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg: eine vergleichende Darstellung, *Historische Konjunkturforschung*, yay. haz. Wilhelm Heinz Schröder, Reinhard Spree, Klett- Cotta, Stuttgart, s. 47- 59.
- KESKİN Özkan (2011) Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madencilğine Hizmetleri, *İstanbul Üniversitesi Atatürk*

- İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, s.79-92.
- KILIÇASLAN M. Emre (2015) Avusturya Lloyd Vapur Şirketi'nin İstanbul'un Yolcu ve Eşya Taşımacılığındaki Yeri, *Antikeçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, Mas Matbacılık, İstanbul, s. 480-490.
- KLEIN Fritz (1964) Die Rivalitaet zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn in der Türkei am Vorabend des Ersten Weltkrieges, *Politik im Kriege*, yay. haz. Fritz Klein, Akademie Verlag, Berlin.
- KÖSE Yavuz (2010) Österreichische Warenhäuser in Istanbul: 1855- 1942, *Österreich in Istanbul*, yay. haz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien, s.201-229.
- KUPFERSCHMIDT Uri M. (2007) *European Department Stores and Middle Eastern Consumers: The Orosdi- Back Saga*, Ottoman Bank Archive and Research Centre, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat (1981) Osmanlı İktisat Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyeti ve Kıymeti, *Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, s.150-166.
- LUDENDORFF Erich (2014) *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, yay. haz. Asiye Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.
- MATIS Herbert (2014) Wirtschaft, Technik und Rüstung als kriegsentscheidende Faktoren, *Wirtschaft, Technik und das Militär: 1914- 1918*, yay. haz. Herbert Matis, Juliane Mikoletzky, Wolfgang Reiter, LIT Verlag, Wien, s.11-51.
- MATSCH Erwin (1980) *Geschichte des Auswärtigen Dienstes von Österreich(-Ungarn) 1720-1920*, Böhlau Verlag, Wien.
- ORNER Christian (2014) Zwischen Innovation und Stagnation, *Wirtschaft, Technik und das Militär: 1914- 1918*, yay. haz. Herbert Matis, Juliane Mikoletzky, Wolfgang Reiter, LIT Verlag, Wien.
- ORTAYLI İlber (2014) Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İletişim Yayınları, 6.bs., İstanbul.
- PASKALEVA Virginia (1968) Osmanlı Balkan Eyaletleri'nin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı: 1700-1850, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 17, s. 37-74.
- Osmanlı Sanayi İstatistikleri: 1913-1915*, (1984) yay. haz. Gündüz Ökçün, 3.bs. Hil Yayınları, İstanbul.
- PETRITISCH Ernst Dieter (1982) Österreich und die Türkei nach dem Ersten Weltkrieg: zum Wandel der Diplomatischen und Kulturellen Beziehungen, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv*, Sayı 35.

- PITTIONI Manfred (2006) Osmanlı-Avusturya Ticari ve Ekonomik İlişkileri, *Türkiye-Avusturya Ekonomik İlişkilerine Toplu Bakış*, ed. İnanç Atılğan, Richard Bandera, Grafiker Yayınları, Ankara, s.35-49.
- POMIANKOWSKI Joseph (1928) *Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Amalthea Verlag, Wien.
- QUATAERT Donald (1987) *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş: 1881- 1913*, Çev. Sabri Tekay, Yurt Yayınları, İstanbul.
- (1985) An Essay on Economic Relations Between the Ottoman and Habsburg Empires: 1800-1914, *Habsburgisch- Osmanische Beziehungen*, yay. haz. Andreas Tietze, Verlag des Verbandes der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Viyana, s.243-250.
- RAUCHENSTEINER Manfred (2014) *The First World War: and the End of the Habsburg Monarchy 1914-1918*, Çev. Alex J. Kay ve Anna-Güttel-Bellet, Böhlau Verlag, Wien.
- SAMSINGER Elmar (2017) Die wechselvolle Geschichte der wirtschaftlichen Interessenvertretung Österreich-Ungarns in Konstantinopel 1871-1918, *Österreich in Istanbul II*, LIT Verlag, Wien, s. 132-172.
- (2017) Das Jüdische Konfektionsshaus A.Mayer&Co. – von Pressburg nach Istanbul, yay. haz. Elmar Samsinger, *Österreich in Istanbul II*, LIT Verlag, Wien, 172-188.
- SANDERS Liman von (2014) *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SARAL Tosun - SARAL Emre (2015) Çanakkale ve Sina- Filistin Cephelelerinde Avusturya- Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, 2. bs., Türk Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara.
- SCHULZE Max-Stephan (2005) Austria-Hungary Economy in World War I, *The Economics of World War I*, yay. haz. Stephen Broadberry, Mark Harrison, Cambridge University Press, Cambridge, s. 77-111.
- SILBERSTEIN Gerard (1970), *The Troubled Alliance: German- Austiran Relations 1914 to 1917*, The University Press of Kentucky.
- TOPRAK Zafer (2012), *Türkiye'de Milli İktisat: 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul.
- TRUMPENER Ulrich (1968) *Germany and Ottoman Empire: 1914-1918*, Princeton University Press, New Jersey.
- TUNAYA Tarık Zafer (2015) *Türkiye'de Siyasal Partiler-III*, İletişim Yayınları, 6. bs., İstanbul.
- WEGS Robert J. (1979) *Die Österreichische Kriegswirtschaft: 1914-1918*, Verlag A. Schendl, Wien.

- WERNER Ernst (1974) *Ökonomische und militärische Aspekte der Türkei-Politik Österreich-Ungarns 1915 bis 1918*, *Jahrbuch für Geschichte* Sayı 10, Akademi Verlag, Berlin.
- WÜRFEL Gotthard (1919) *Die Bedeutung der Kohle für die Kriegswirtschaft und für das wirtschaftliche und politische Leben der Kulturvölker*, Globus Wissenschaftliche Verlagsanstalt, Dresden und Leipzig.
- WÜRL Erich (1951) *Die Tätigkeit des Markgrafen Pallavicini in Konstantinopel: 1906-1914*, Viyana Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi.
- YILDIRIM İsmail (2011) *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları: 1923-1950*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- YILMAZ Veli (1993) *1. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaacılık, Ankara.
- ZÜRCHER Erik Jan (2016) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 33. bs., İstanbul.